

نسخه‌های عکسی

(فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله‌العظمی مرعشی نجفی)

ابوالفضل حافظیان بابلی

بخش سوم

(۱۰۷۱) وصیة علی علیه السلام لولده محمد بن الحنفیة

(حدیث - عربی)

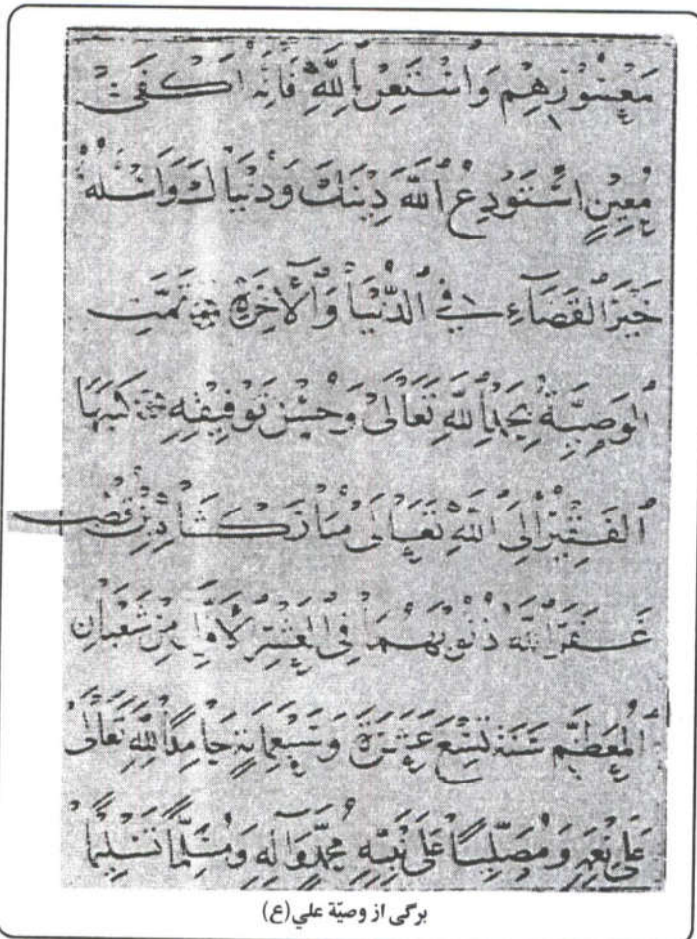
از: امام علی بن ابی‌طالب علیه السلام

نامه‌ای است از امام علی علیه السلام به فرزندش، در مواظب و نصایح. به روایت اصبع بن نباته، حضرت این نامه را خطاب به محمد بن حنفیه در بازگشت از صفین، در منطقه حاضرین نگاشته است.

علامه تهرانی در الذریعه می‌نویسد: سید بن طاووس در «کشف المحجّة» به نقل از «رسائل الائمة» کلینی این نامه را آورده است.

ولی در منابع دیگر، همچون نهج البلاغه و تحف العقول، این نامه خطاب به امام حسن علیه السلام دانسته شده است و فیض کاشانی در الوافی وصیت امام علی علیه السلام به محمد بن حنفیه را نقل می‌کند که غیر از نامه مورد بحث است.

منابع: دائرة المعارف بزرگ اسلامی، مدخل «اصبع بن نباته»: ۱۰۳/۹ - ۱۰۴؛ الذریعه: ۱۰۵/۲۵؛ مصباح البلاغه، میر جهانی: ۳/۲ و ۱۹۰ - ۱۹۷؛ معجم الآثار المخطومة حول الامام علی بن ابی‌طالب: ۳۵۷؛ المعجم المفهرس لألفاظ نهج البلاغه، دشتی: ۹۰.

برمی از وصیة علی (ع)

آغاز: بسمله حدّثني أبو حفص عمّر بن الفضل بن أحمد الوراق قال حدّثني أبو بكر محمد بن أحمد بن أبي الثلج قال حدّثنا علي بن عبدل الصوفي قال حدّثنا الحسن بن طريف بن ناصح عن الحسن بن علوان عن سعد بن طريف عن الأصبع بن نباتة المجاشعي قال كتب أمير المؤمنين علي بن

أخبرنا ابوالحسن العروسی ببغداد.

۳- محمد بن هاشم.

۴- ابوبکر بن درید.

۵- ابوبکر محمد بن فضل.

۶- احمد بن هاشم.

بنابراین مؤلف باید از دانشمندان سده چهارم هجری باشد، که مدتی در بغداد به اخذ روایت از اساتید آن حوزه علمی پرداخته است.

وی این کتاب را برای تقدیم به کسی نگاشته است، چنانکه پس از خطبه کتاب می نویسد: اما بعد وفقك الله للهدى وعصمك بما عصم به اهل التقى وجعلك من أهل الشهادة فى الآخرة والأولى ...

مؤلف در مقدمه از کمرونق شدن شعر و ادب در بین علما و مردم شکایت کرده و درباره انگیزه تألیف این کتاب می نویسد:

فإن العلم لما رأيتَه قد تمحَّق والأدب قد تفرَّق منذ اصطلح أكثر الناس على هجرهما واتفقوا على الانحراف عن أهلها واسترجحوا الجهالة واستحقوا البطالة وكان أعظم عيب العالم الفقيه أن يكون فصيحاً أديباً ومع نفاذه في الفقه شاعراً خطيباً وعمامة الناس النقص وشملهم الوهن صرفت حظاً من عنایتي و طرفاً من همتي الى جمع ما كان متبديداً في الكتب والتأليف ما كان متفرقاً عند العلماء من الأخبار الموثقة والألفاظ الفصيحة والأشعار الراقية والمعاني البديعة الماثورة المروية عن أهل بيت النبي عليه السلام لأجعل ذلك ذريعة وأصيره وسيلة الى تنميق الأدب عد بواره وإقامة سوقه بعد كساده ...

وی در ادامه به کوششهای خود در این مسیر اشاره نموده و علت انتخاب از بیانات اهل بیت (ع) و جهت نامگذاری کتاب به «نزّهة الأبصار ومحاسن الآثار» را چنین بیان می کند:

وكان مثلي في تأليف هذا الكتاب مثل رجل وجد جوهراً منثوراً فاتخذ له عقداً منظوماً وصير له سلكاً باقياً، لأتي وجدته ما وجدت منه متفرقاً في الكتب متبديداً فيها، فكفيت المتأمل فيه والطالب له مؤنة الطلب واعفيتها عن مشقة الجمع وترجمت الكتاب بنزهة الأبصار ومحاسن الآثار؛ لما فيه من النزهة الشهية والمحاسن السنية والفوائد

أبي طالب صلوات الله عليه الى ابنه محمد بن الحنفية رضي الله عنه حين رجع من صفين الى حاضرين من الوالد الفان الممقر للزمان المدبر العمر.

انجام: واستعن بالله فانه أكفى معين استودع الله دينك ودنياك واسئله خير القضاء فى الدنيا والآخرة، تمت الوصية ...

نسخ معرب زیبا، مبارکشاه بن قطب، دهه اول شعبان ۷۱۹، تمامی صفحات مجدول، در فواصل جملات در نسخه اصل ستاره زرین رسم شده، نام رساله در صفحه عنوان به خط نسخ جلی و زیبا درج شده است، در اول نسخه مهر کروی به سجع: «الحمد لله الذى هدانا لهذا وما كنا لنهتدى لولا ان هدانا الله ...».

۵۸ صفحه، ۸ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه سلطان احمد ثالث در موزه طوپ قاپی سرای استانبول، نسخه شماره ۲۳۷۵.

فهرست نسخه های خطی عربی کتابخانه موزه طوپ قاپی سرای استانبول: ۷۰۹۳.

(۱۰۷۲) نزّهة الأبصار و محاسن الآثار (حدیث، ادب - عربی) از: ؟

اخبار و آثار فصیح و بلیغی که از امیرالمؤمنین (ع) و اولاد طاهرینش رسیده، در این کتاب گردآوری شده است.

مؤلف در این کتاب احادیث و اخبار بسیاری در فضایل اهل بیت (ع) خصوصاً امام علی (ع) آورده و بدین جهت از این اثر، در تألیف ملحقات احقاق الحق، بسیار استفاده شده است.

نام مؤلف به دست نیامد، اما به نظر می رسد که از زیدیان یمن باشد؛ چرا که از الناصر للحق بسیار روایت می کند و از او با دعای علیه السلام یاد می کند. هم چنین نسبت به معاویه لعن می فرستد.

مؤلف با شش واسطه از ابن عباس روایت می کند و از مشایخ بلاواسطه او - که از آنان روایت می کند - این چند تن قابل ذکرند:

۱- ابوبکر بن انباری (۲۷۲ - ۳۲۸ ق)، صاحب کتابهای متعدّد، از جمله «شرح المفضّلیات».

۲- ابوالحسن عروسی، چنانکه در مواردی می گوید:

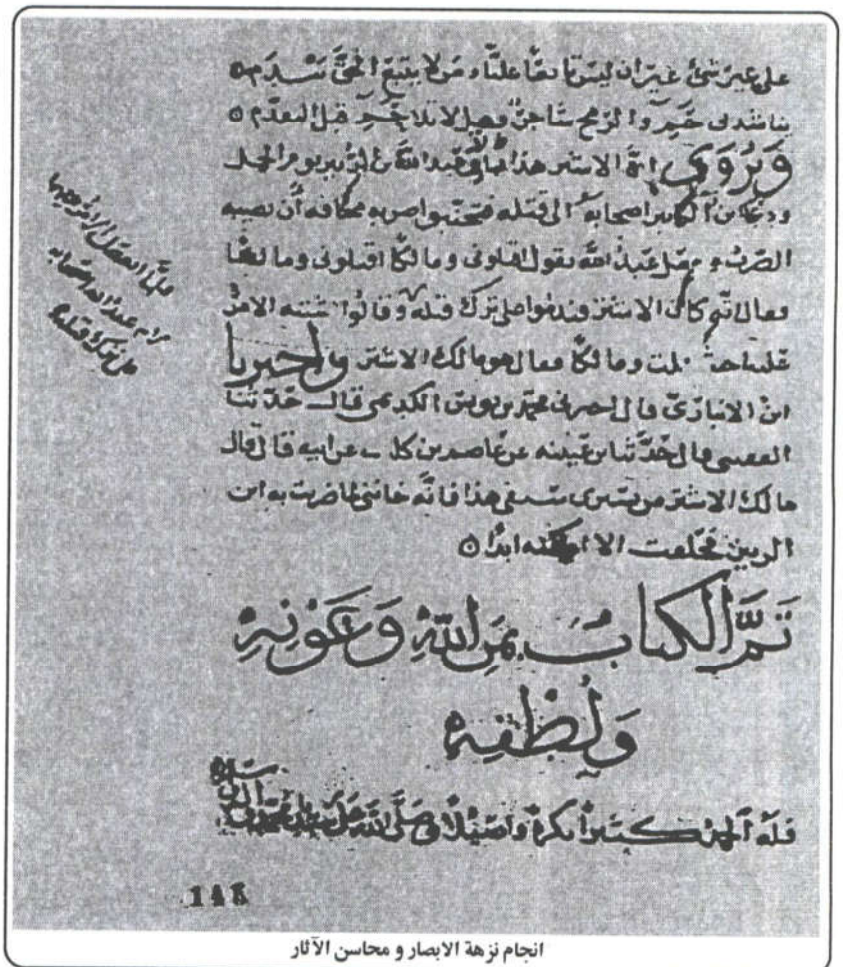
الجليلة والمعاني الفائقة والأخبار الراقية الدالة على مكارم الأخلاق ومآثر الأفعال ومحمود الشيم وكريم الخيم وتعريف امام الماضين وآثار المتقدمين من أهل بيت النبي صلى الله عليه وآله أجمعين؛ ليعلم الناظر فيها ويستشعر المتأمل لها طهارة أخلاقهم وكرم طباعهم وسقوهم ونبل أنفسهم وبراعة علمهم وغازاة أدبهم وبيان فصاحتهم وغرر أشعارهم وتقديم الله تعالى لهم وتفضيله إياهم؛ اذ كانوا معدن الرسالة ومظان الحكمة وأهل بيت النبوة... وبدأنا في ذلك بذكر أخبار سيد المسلمين ويعسوب المؤمنين علي بن

نموده وسپس بحثی در نسب و اشتقاق قریش و هاشم و عترت پیامبر صلى الله عليه وآله ارائه کرده و شمه‌ای از زندگانی اجداد پیامبر اکرم صلى الله عليه وآله را آورده و شرح حال رسول گرامی اسلام را به اختصار مطرح نموده و این بحث را با ذکر اسامی اولاد امام علی صلى الله عليه وآله به پایان رسانده است. سپس ذکر اخبار المأثورة عن اميرالمؤمنين صلى الله عليه وآله است که تمامی روایات آن مستند است. وی تعدادی از نامه‌های امام به افراد مختلف، از جمله نامه به محمد بن حنفیه، را در کتاب درج کرده و بخشی از ابیات منسوب به حضرت را آورده است.

آغاز: الحمد لله الولي الحميد الكريم
المجيد الفعال لما يريد خالق الخلق ومدبره
وباسط الرزق ومقدره الذي بيده البقاء والفناء
والغنا والمنع والاعطا والضرأ والسرا والشدة
والرخا.

انجام: وأخبرنا ابن الأنباري قال أخبرني
محمد بن يونس... قال مالك الأشتر... هذا فأنه
خاني لما ضربت به ابن الزبير فحلفت الا اسكنه
أبدأ. تم الكتاب بمن الله وعونه ولطفه...
نسخ، عناوين به خط درشت، بدون نام كاتب
و تاریخ کتابت، از سده یازدهم هجری، در حاشیه
تصحیح شده و علامت بلاغ دارد. ۲۹۰ صفحه،
۱۷ سطر.

نسخه اصل: واتیکان، نسخه شماره ۱۱۴۷.
فهرست المخطوطات العربية الاسلامية
بمکتبه الفاتیکان، لیفی دلافیدا: ۱۷۰/۱؛
المخطوطات العربية فی مکتبه الفاتیکان،
ترجمه سید صادق حسینی اشکوری: ۱۶۶.

انجام نزهة الابصار و محاسن الآثار

أبي طالب صلى الله عليه وآله ثم بذكر أخبار أولاده ومحاسن أقوالهم وما يصح عن غرر أشعارهم غير ضامين استيفاء جميع ذلك والاياتان عليه؛ لأنه أكثر من قطر الأمطار ونبات الأرض في جميع الأقطار، ولا متعرضين لخطبه وأحكامه وقضايه؛ اذ كانت أغزر وأكثر وأجل من أن يوصف كنهها ويبلغ آخرها...

مؤلف در ابتدا، برای نمونه، به گوشه‌ای از زندگانی و فضایل و قضاوت‌های شگفت‌انگیز امیرالمؤمنین صلى الله عليه وآله اشاره

(۱۰۷۴) القواعد و الفوائد

(فقه - عربی)

از: محمد بن مکی عاملی (۷۸۶ق)

کتاب فقهی بسیار مفیدی است در قواعد کلی اصولی و فقهی که احکام فقهی از آنها استنباط می‌شود. مطالب آن تحت عنوان «قاعده» آمده و تحت هر قاعده یکی از قواعد فقهی، اصولی یا ادبی بیان شده است. این کتاب مورد توجه فقها و طلاب فقه قرار گرفته و نسخه‌های بسیاری از آن کتابت شده و بارها به چاپ رسیده است و حواشی و شروح

(۱۰۷۶) تمهید القواعد الأصولية والعربية

(اصول فقه، نحو - عربی)

از: زین‌الدین بن علی عاملی (۹۶۵ق).

کتاب مشهوری است در بیان روش استنباط احکام و تحصیل ملکه اجتهاد. این کتاب مشتمل بر دو قسم است: ۱- صد قاعدة اصولی؛ ۲- صد قاعدة ادبی، در ابواب متعدد، با ذکر مسائل و فروع فقهی. تألیف این کتاب در عصر روز جمعه، یکم محرم ۹۵۸ به پایان رسیده است و مؤلف فهرست موضوعی مندرجات کتاب را با عنوان «کشف الفوائد من کتاب تمهید القواعد» و به ترتیب ابواب فقهی در ذیل تألیف نگاشته و نگارش آنرا در شب سه‌شنبه، ۸ رجب ۹۵۸ به پایان رسانده است.

تمهید القواعد بارها به چاپ رسیده است؛ از جمله در سال ۱۲۷۲ ق چاپ سنگی شده و در سال ۱۳۷۴ ش با تصحیح و تحقیق عالمانه آقای رضا مختاری به چاپ رسیده است.

نسخه‌های خطی بسیاری از این کتاب در کتابخانه‌های مختلف، از جمله این کتابخانه بزرگ، موجود است. شروح و حواشی متعددی بر این کتاب در الذریعه معرفی شده است.

منابع: التراث العربی: ۱۲۹/۲؛ الذریعه: ۴۳۳/۴ و ۴۹/۶ و ۱۵۳/۱۳؛ فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی: ۹۴/۱۶.

آغاز: الحمد لله الذي وفقنا لتمهيد قواعد الأحكام الشرعية و تشييد أركانها بتوطية القوانين العربية.

انجام: وان يغفر لنا ما اخطانا فيه سبيل الصواب انه غفور رحيم، صورة خطه ره فرغ من تأليفه عصر يوم الجمعة المفتتح للشهر الحرام... حامداً مصلياً مستغفراً لله تعالى.

نسخ، آقا میر شریف بن میرزا علی جاسبی، عصر روز یکشنبه ۲۳ رجب ۱۰۳۵ در کاشان، عناوین و نشانیها در نسخه اصل شنگرف بوده است، در حاشیه تصحیح شده است، در اول نسخه چند یادداشت تملک و تولد به همراه چند مهر بیضوی و مربعی دیده می‌شود.

۴۴۶ صفحه، ۱۶ سطر.

نسخه اصل: در کتابخانه شخصی فخرالدین نصیری امینی در تهران بوده است.

و ترتیب و تلخیص‌های متعددی دارد. از جمله فاضل مقداد آن را در کتاب «نقد القواعد الفقهية على مذهب الامامية» به ترتیب کتب فقهی مرتب نمود. علی بن طلی بر آن تعلیقاتی نگاشت و حواشی شیخ بهایی و شیخ محمد حرفوشی در هامش القواعد والفوائد به چاپ رسیده است. کفعمی آن را مختصر نمود و در الذریعه بیش از ده اثر پیرامون آن معرفی شده است.

منابع: التراث العربی: ۲۸۹/۴ (معرفی ده نسخه موجود در کتابخانه حاضر)؛ الذریعه: ۱۹۳/۱۷ و ۱۷۲/۶ - ۱۷۴ (حواشی) و ۱۶/۱۴ - ۱۷ (شروح)؛ فهرست کتب خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی: ۱۰۶۹/۲۱؛ مقدمه‌ای بر فقه شیعه: ۱۴۹ - ۱۵۰.

آغاز: اللهم آتي أحمدك والحمد من نعمائك وأشكرک والشكر من عطائك وأصلي على خير انبيائك.

انجام: و منها انتظار الامام المؤتم في صلاة الخوف و هذا يوصف بالوجوب، هذا آخر ما وجد من القواعد والفوائد في مسودته ...

نسخ، مرتضی بن مسیب حسینی رضوی، سه‌شنبه ۲۶ شعبان ۹۷۸، نشانیها مشکى است، عناوین مطالب کتاب در بالای صفحات درج شده است، در حاشیه تصحیح شده و یادداشت اتمام مقابله و تصحیح در آخر نسخه بدین عبارت آمده است: «بلغ قبلاً دقيماً صحيحاً على يد أقل خلق الله و اذ لهم محمد حسين بن محمد علي بن محمد اسمعيل الطبيب الطهراني مع الصديق الفقيه الأصولي سيد أبي القاسم بن السيد أبي الحسن الدزفولي... السادس والعشرين شعبان ۱۲۴۴، در اول نسخه وقف‌نامه کتاب به طلاب شیعه اثناعشری در ۱۲۵۱ ق و در صفحه عنوان نام کتاب و چند تملک به چشم می‌خورد؛ از جمله تملک ابراهیم بن شیخ احمد بن سلامه تمیمی نجفی با مهر مربعی و تملک محمد کاظم در ۱۲۴۷ با مهر کروی و تملک محمد طاهر و در آخر نسخه یادداشت‌های متفرقه‌ای درج شده است.

۳۹۰ صفحه، ۲۱ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه چستریتی، لندن: نسخه

شماره ۳۹۲۸.

فهرست آربری: ۶۲/۴.

(۱۰۷۷) رساله هلالیه

(انساب - فارسی)

از: ملا غلامرضا بن محمد علی آرانی کاشانی (۱۲۶۵ ق).
ملا غلامرضا آرانی، دانشمندی متضلع در علوم و فنون مختلف بود که دهها اثر در رشته‌های مختلف علمی از خود به جا گذاشت. وی در نیمه ذیقعه ۱۱۹۲ ق در آران متولد شد. پدرش، ملا محمدعلی، نیز از دانشوران نامدار کاشان و آران بوده است. ملا غلامرضا شرح حال خود را در پایان کتاب «قلائد اللئالی» نوشته و بخشی از نوشتار وی در مقدمه تصحیح رساله هلالیه درج شده است. همچنین ملا حبیب‌الله کاشانی، شرح حال وی را در *لباب الالقاب* آورده است. وی علوم نقلی را در عتبات عراق از اساتید بزرگی، همچون سید علی طباطبایی و سید محمد طباطبایی و ملا احمد نراقی، فراگرفت و در اصفهان نیز از درس ملا علی نوری و حجة الاسلام شفتی بهره‌مند گشت. بیش از چهل کتاب و رساله از تألیفات آرانی سراغ داریم که متأسفانه اکثر آنها مخطوط و تاکنون به چاپ نرسیده است. اسامی برخی از آثار وی از این قرار است:
۱- جامع الشتات و قالع الشبهات؛ ۲- جوامع الکلم و منابع الحکم؛ ۳- عواید الایام و قوائد الانام؛ ۴- الدر المنثوره و الجواهر المبروره؛ ۵- کنوز الجواهر و معادن الزواهر؛ ۶- الطرایف و الظرایف و الغوالی العوالی؛ ۷- الحجة البالغة؛ ۸- بدایع الذرایع و ذرایع البدایع؛ ۹- کلمات تامات؛ ۱۰- تنبیه الطالبین؛ ۱۱- حاوی الشوارد و منهل الوارد؛ ۱۲- اجوبة المسائل^۱؛ ۱۳- النکت البالغة؛ ۱۴- قلائد اللئالی؛ ۱۵- الفلک الجاریة؛ ۱۶- ملتقطات؛ ۱۷- شرح مراح الارواح؛ ۱۸- الکلمة الباقیة أو العروة الوثیقة؛ ۱۹- نجات مریض؛ ۲۰- العنوانات و مجمل التفصیلات؛ ۲۱- هلالیه ...^۲.

آرانی در رساله حاضر شرح حال محمد هلال بن علی بن ابی طالب (ع) به ضمیمه اطلاعاتی درباره دیگر اولاد امیرالمؤمنین (ع) را در دوازده فصل و یک خاتمه آورده است. شروع تألیف رساله روز ترویه ذیحجه ۱۲۴۱ و ختم آن روز عاشورای ۱۲۴۲ است.

آرانی در این رساله اثبات می‌نماید که امامزاده هلال فرزند امیرالمؤمنین است که به آران آمده و در این قریه در حوالی کاشان آرمیده است.

عناوین فصلها:

فصل اول: کیفیت آمدن هلال به آران و تاریخچه وی

و وجه تسمیه او به هلال؛

فصل دوم: تقیه نمودن هلال در جواب زن جابر و اخباری در باب توریه و تقیه؛

فصل سوم: در اینکه عون شهید در کربلا غیر از عون علی است و اختلاف در مدفن هلال علی؛

فصل چهارم: شوهر نمودن فزه و مباحثه‌اش با عمر و مطاعن او و عدم ثبوت اینکه هلال از خواهر عمر است؛

فصل پنجم: ذکر اولاد امیرالمؤمنین علی (ع)؛

فصل ششم: در تحقیق عدد اولاد ذکور امیرالمؤمنین و اینکه هلال از اولاد امام زین‌العابدین (ع) نیست؛

فصل هفتم: کرامات هلال علی و فضائل آن حضرت و نقل خوابهایی در این باره؛

فصل هشتم: در صحت بسیاری از رؤیاهای و اخبار و مطالبی در این باره؛

فصل نهم: کیفیت آمدن هلال به آران و وجه تسمیه او و مقاتله‌اش با خصوم؛

فصل دهم: حالات فزه و مناقب او؛

فصل یازدهم: نسب امامه و اختلاف بین شیعه و سنی در این باره و موضوع بودن حدیث ذوالنورین بودن عثمان؛

فصل دوازدهم: فضیلت و کیفیت زیارت مؤمنان عموماً؛ خاتمه: کیفیت زیارت اولاد ائمه (ع) عموماً و زیارت هلال علی خصوصاً.

رساله هلالیه به اهتمام آقای حبیب‌الله سلمانی آرانی، در سال ۱۳۷۹ ش، در ۳۰۰ صفحه به چاپ رسیده و نسخه‌ای از تلخیص آن در کتابخانه مدرسه سلطانی کاشان موجود است.

منابع: لباب الالقاب: ۱۱۶؛ تراجم الرجال: ۲۶۸/۲ - ۲۶۹؛ فهرست نسخه‌های عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی: ۳۰۵/۲.

آغاز: الحمد لله رب العالمین الذی جعل زیارة الاوصیاء و زراریههم وسیلة لرفع الدرجة و مودتهم ذریعة للوصول الی الوسیلة و اجر الرسالة.

انجام: بعد از نظر و تأمل در این رساله اگر به عشرت و زللی برخوردند به قلم عفو و اصلاح آن را تصحیح

۱. معرفی اجوبة المسائل را به ضمیمه گزیده رساله جهادیه آن در فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۱۳ به چاپ رساندم.

۲. برای آشنایی بیشتر با شرح حال و آثار آرانی رجوع کنید به مقاله آقای سلمانی آرانی چاپ شده در کیهان اندیشه، شماره ۷۳.

میراث شهاب

الرسالة الجعفرية» و آثار دیگر، از شاگردان محقق کرکی بوده است. شرح حال و نام آثار وی را در مقدمه تصحیح «حدیقه الریاحین» به تفصیل آورده‌ام.^۲

تَسْلِيَةُ الْمَجَالِسِ وَ زِينَةُ الْمَجَالِسِ که گاهی آنرا «مقتل الحسین علیه السلام» می‌خوانند، کتابی تاریخی و روایی است که مؤلف پس از مطالعه «روضه الشهداء» کاشفی، تصمیم به تألیف آن گرفت و پس از طی سالیان دراز نگارش آن را در یک مقدمه و ده مجلس مفضل به انجام رساند.

مؤلف در مقدمه متعهد می‌شود که احادیث صحیح را از کتب علمای شیعه نقل کند و از آوردن روایات ضعیف بپرهیزد. وی در مقدمه از شاه اسماعیل صفوی و خدماتش به شیعه تجلیل می‌کند.

در آغاز هر مجلس خطبه ادبی زیبایی ایراد نموده، پس از آن اخبار و روایات مربوط به آن مجلس را آورده و در خاتمه هر مجلس مناجاتی به سبک ادبی انشاد می‌کند و پس از آن نمونه‌هایی از سروده‌های خود را که مربوط به موضوع مورد بحث است، می‌آورد.

مؤلف در لابلای کتاب خطبه‌هایی را که در مناسبت‌های مذهبی در عراق انشا نموده می‌آورد. برای برخی از این خطبه‌ها نام خاصی انتخاب کرده است؛ مانند: تحفة الزوار و منحة الابرار، خطبة الغدير و

همچنین قصیده‌هایی که در مدح اهل بیت علیهم السلام سروده است را می‌آورد؛ از جمله در پایان مجلس چهارم، قصیده مفصلی را که در هفتاد سالگی سروده، آورده است.

مؤلف از منابع شیعی و سنی بسیاری استفاده نموده است که برخی از آنها در حال حاضر مفقوداند. چهار مجلس اول مربوط به تاریخ و حالات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و امام علی علیه السلام و حضرت زهرا علیها السلام و امام حسن علیه السلام است و شش مجلس باقی به ذکر تاریخ، خصائص و مصائب سیدالشهداء علیهم السلام اختصاص دارد.

عناوین مجالس دهگانه:

المجلس الأول: في ذكر أمور تتعلق بظلامه أبي عبدالله الحسين علیه السلام؛

المجلس الثاني: في ذكر سيد المرسلين و ذكر وفاته؛

نمایند و الحمد لله أولاً و آخراً و الصلوة علی محمد و آله و سلم تسليماً.

نسخ، به خط مؤلف، ۱۰ محرم ۱۲۴۲، نشانیها مشکى است، در حاشیه تصحیح شده و با اندکی خط خوردگی در متن و با حواشی از مؤلف به لفظ «منه»، صفحه اول و برگهایی از اوایل نسخه نویسی است. ۷۴۸ صفحه، ۱۰ سطر.

نسخه اصل: نزد نوادگان مؤلف در کاشان نگهداری می‌شود.

(۱۰۷۸) تَسْلِيَةُ الْمَجَالِسِ وَ زِينَةُ الْمَجَالِسِ (مقتل - عربی)

از: سید محمد بن ابی طالب بن احمد حسینی موسوی کرکی حائری (بعد از ۹۵۵ ق).

سید محمد موسوی ادیب، محدث، مورخ و خطیب و دانشور گمنام سده دهم هجری است که در کرک جبل عامل چشم به جهان گشود و مدتی در دمشق زندگی نمود و پس از آن در کربلا مسکن گزید. وی تاریخ انشای یکی از خطبه‌های کتاب حاضر را ۹۲۱ ق ذکر کرده و تصریح می‌کند که در ۹۵۵ ق السجع النفیس را تألیف کرده است.

از تألیفات اوست: تحفة الزوار و منحة الابرار؛ مجریة العبرة و محزنة العترة؛ قاطع اسباب النفاق و قانع ارباب الشقاق؛ تزویج البتول من صنو الرسول؛ خطبة يوم الغدير و

در صفحه عنوان نسخه حاضر، از مؤلف با این عبارات تجلیل شده است: «السید الحسیب النسیب العالم الفاضل الكامل، خلاصة البلغاء، زبدة الخطباء الفصحاء الألباء أنموذج سلفه الطاهرين و صفوة الفضلاء البارعين فخر الملة و الشریعة و الدین ...».

کتاب حاضر از مصادر بحار الانوار بوده و علامه مجلسی از مؤلف آن چنین یاد کرده است: «السید النجیب العالم محمد بن ابی طالب و کتاب «تسلیة المجالس» مؤلفه من سادة الأفاضل المتأخرین»^۱.

علامه مجلسی، در جلد‌های ۴۴ و ۴۵ بحار، از این کتاب مطالبی نقل کرده است.

گفتنی است که مؤلف کتاب مورد بحث، غیر از امیر محمد بن ابی طالب حسینی موسوی استرآبادی است. استرآبادی صاحب کتاب «المطالب المظفریة فی شرح

۱. بحار الانوار: ۲۱/۱ و ۴۰.

۲. میراث شهاب: شماره ۲۷.

المجلس الثالث: في ذكر شيء من فضائل أمير المؤمنين و ذكر أدلة شريفة على فرض امامته و ذكر فاطمة الزهراء (ع);
المجلس الرابع: في ذكر الحسن بن علي بن أبي طالب (ع);
المجلس الخامس: ذكر أحوال الحسين بن علي بن أبي طالب (ع);
المجلس السادس: ذكر ماتم الحسين (ع) و ذكر معاوية و يزيد;

المجلس السابع: في مسير الحسين (ع) الى العراق و من تبعه من أهله و إخوانه و بني أخيه و بني عمته;
المجلس الثامن: في ذكر ما جرى بعد قتل الحسين (ع) في سبي و غيره;
المجلس التاسع: التعزية التي سماها المصنف بمجرية العبرة و محزنة العترة;
المجلس العاشر: في فضل زيارته.

كتاب حاضر با تصحيح فاضل معاصر، آقای فارس حسون کریم، در دو جلد، به سال ۱۴۱۸ ق به اهتمام مؤسسه المعارف الاسلامیة در قم به چاپ رسیده است. تصحيح مذکور از روی نسخه مورد بحث صورت گرفته است.

منابع: تراجم الرجال: ۳۵۸/۲ - ۳۶۰؛ الذريعة: ۱۷۹/۴ و ۱۹۴/۱۲؛ روضات الجنات: ۳۵/۷؛ الغدير في التراث الاسلامی: ۲۴۵؛ فصلنامه علوم حديث: شماره ۱ و ۲، مقاله در معرفي تسليية المجالس؛ كتابشناسی تاريخی امام حسين (ع): ۹۴ - ۹۶؛ كشف الحجب و الاستار: ۱۲۱؛ مرآة الكتب: ۱۴۴/۲.

یک صفحه از وسط و صفحاتی از آخر نسخه افتاده است. آغاز: الحمد لله الذي جعل مصائب دار الغرور مصروفة الى وجوه اوليائه و نوائب بطشها المشهور موقوفة على جهة اصفياؤه و وعدهم على الصبر الجميل بالثواب الجزيل في دار جزائه.

انجام: المناجاة اللهم لك الحمد اذ جعلت قلوبنا مجالس عرفانك ... فيصيح لفظنا و يشوق المجالس صحيح و عظنا و يشنف الأسماع بلآلىء نثرنا و يضرب الأمثال.

نسخ، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، از عصر مؤلف (سده دهم هجری)، عناوین به خط درشت، در حاشیه تصحيح شده و توضیح لغوی برخی از واژه‌ها در هامش صفحات درج شده است، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان ثبت

شده و از مؤلف با دعای «ادام الله اوصاله» یاد شده است، در اول نسخه فهرست مجالس دهگانه کتاب و یادداشت تملک حاجی حسن و صالح و چند عبارت متفرقه دیگر دیده می‌شود.
۵۹۶ صفحه، ۲۲ سطر.

نسخه اصل: مدرسه نمازی خوی: شماره ۴۵۹.
فهرست نسخه‌های خطی، مدرسه نمازی خوی: ۲۳۲.

(۱۰۷۹) خَرِيدَةُ الْقَصْرِ وَ جَرِيدَةُ الْعَصْرِ (تذکره شعرا - عربی)
از: عمادالدين محمد بن صفی‌الدين ابی‌الفرج محمد، کاتب اصفهانی (۵۹۷ق).

عمادالدين کاتب اصفهانی مکتبی به ابوعبدالله و ملقب به کاتب و معروف به کاتب اصفهانی و عماد کاتب و ابن اخي العزيز، از اکابر فقها و ادبای شافعیه اواخر قرن ششم هجری است. وی در ۵۱۹ق در اصفهان متولد شد و در بغداد نشو و نما کرد و در مدرسه نظامیه آنجا فقه و حديث و ادبيات را فرا گرفت. وی تا سال ۵۴۳ق در بغداد ماند و از محضر بزرگانی، همچون ابومنصور سعيد بن محمد بن رزاق، ابوبکر اشقر، ابوالحسن علی بن عبدالسلام، ابوالقاسم علی بن صباح، ابومنصور بن خيرون و ابوالمکارم مبارک بن علی سمرقندی، علوم اسلامی را فرا گرفت. وی سپس به اصفهان بازگشت و تا سال ۵۴۸ق در آنجا اقامت داشت و از درس اساتید اصفهان، همچون محمد بن عبداللطيف خجندی و ابوالمعالي و رکانی استفاده نمود. سپس به بلاد مختلف مسافرتها کرد و معلوماتی که در خلال سفرها به دست می‌آورد را می‌نگاشت. وی سرانجام در شام به وزارت صلاح‌الدين ايوبی نایل گردید؛ تا اینکه در روز دوشنبه اول ماه رمضان ۵۹۷ در دمشق درگذشت و در مقابر صوفيه مدفون شد.

آثار او به چهار دسته تقسیم می‌شود: ۱- تعليقات؛ ۲- ترجمه‌ها؛ ۳- کتب تاريخی اعم از تاريخی، فرهنگی، ادبی، سیاسی و اجتماعی؛ ۴- شعر و نثر ادبی.

از تألیفات اوست:

- ۱- البرق الشامی، در تاريخ، شامل هفت مجلد؛
- ۲- دیوان الرسائل؛
- ۳- دیوان شعر، که چهار مجلد است؛

آغاز: بسمله ربّ یَسِّرْ وَاَعْنِ یا کریم، القسم الثانی من کتاب خریدة القصر و جريدة العصر في ذكر محاسن فضلاء العجم والفرس، و من أين مزایاهم التي عادت به الفصحاء البد و كالخرس و قدمت اصفهان بلدي و محلّ مولدي.

انجام:

فَمَلَعَبَ ظَلِّي مِنْ فَنَائِكَ فَائِجٍ

و مَشْتَى رِكَابِي فِي جَنَابِكَ قَائِظٍ

تمّ الجزء الخامس من كتاب خريدة القصر و جريدة العصر بحمد الله و عونہ و حسن توفيقه و الحمد لله تعالى حقّ حمدہ ... يتلوہ ان شاء الله تعالى في الجزء السادس تمام شعر الأبيوردي حرف العين من قصيدة في موت المستظهر بالله في الساعي.

نسخ، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، عناوین به خط درشت، این نسخه بصورت نگاتیو است و برگهایی از میان آن با خودکار آبی و قرمز نونویس شده است، اهدایی دکتر عدنان آل طعمه به کتابخانه حاضر.

۳۱۴ صفحه، ۲۷ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه نور عثمانیه، ترکیه: نسخه شماره

۳۷۷۴.

فهرست کتابخانه نور عثمانیه: ۲۱۵.

کتاب الخمس (۱۰۸۰)

(فقه - عربی)

از: شیخ مرتضی بن شیخ عبدالکریم حائری یزدی (۱۴۰۶ ق). مرحوم آیه الله حاج شیخ مرتضی حائری یزدی فرزند ارشد آیه الله شیخ عبدالکریم حائری، مؤسس حوزه علمیه قم، از علماء و فقهای مشهور معاصر بوده که در ۱۴ ذیحجه ۱۳۳۴ در اراک متولد شد و در سال ۱۳۴۰ ق همراه با پدر بزرگوارش به شهر مقدس قم مهاجرت کرد و درحوزه قم، از محضر اساتید بزرگی همچون آیه الله گلپایگانی، آیه الله سید محمد تقی خوانساری و آیه الله محقق داماد و پدر عالی مقامش بهره مند گشت.

آیه الله حاج شیخ مرتضی حائری، علاوه بر خدمات اجتماعی بسیار، حوزه درسی مهمی داشته و مجتهدان بسیاری از حلقه درس او برخاستند. از ایشان تألیفات در فقه و اصول به جای مانده که برخی از آنها به چاپ رسیده است.

۴- زبدة النصرة و نخبة العصرة؛

۵- العتبی و العقبی، که عتبی الزمان نیز خوانده شده است؛

۶- الفتح القصی فی الفتح القدسی، که در مصر و لیدن

چاپ شده است؛

۷- نحلة الرحلة و حلیة العطلة؛

۸- نصرة الفتره و عصرة القطرة، در تاریخ سلجوقیان

و وزراء و اکابر آن دولت؛

۹- ترجمه کیمیای سعادت غزالی به عربی؛

۱۰- خريدة القصر و جريدة العصر، در ده مجلد؛

۱۱- السیل، که ذیلی است بر خريدة القصر در سه مجلد؛

۱۲- خطفة البارق و عطفة الشارق؛

۱۳- دیوان دو بیت و ...

خريدة القصر و جريدة العصر کتاب مفصل و مشهوری در شرح حال شعرای سده های پنجم و ششم هجری است، که در کشورهای مختلف اسلامی می زیستند. عمادالدین اصفهانی این کتاب را در ده مجلد سامان داده و در آن شرح حال شعرای ایران (اصفهان، خراسان و هرات)، عراق، شام، حجاز، یمن، مصر، مغرب و اندلس را آورده است.

مؤلف ضمن شرح حال شاعران، به نمونه هایی از سروده های آنان اشاره می کند و در خلال تراجم شعرا نکات تاریخی ارزنده ای را مطرح می نماید.

تاکنون بخش های مربوط به عراق، شام، مصر، مغرب و اندلس و فارس از این کتاب تحقیق و تصحیح شده و در بیش از بیست جلد به چاپ رسیده است.

محمد بهجت اثری، مصحح قسم شعرای عراق از این کتاب و عدنان محمد آل طعمه مصحح قسم فارس آن، در مقدمه تصحیح شان به تفصیل درباره عمادالدین کاتب اصفهانی و خریدة القصر سخن گفته اند.

منابع: ریحانة الادب: ۱۲۸/۳ - ۱۲۹ و ۳۳۰؛ لغت نامه دهخدا: ۱۶۳۱۵/۱۱ و ۱۷۸۹۷/۱۲؛ کشف الظنون: ۷۰۱/۱ - ۷۰۲

موسوعة المصادر والمراجع: ۲۱۹ - ۲۲۱.

نسخه حاضر شامل قسم فارس عجم این کتاب است که با تقدیم و تحقیق دکتر عدنان محمد آل طعمه، به اهتمام نشر میراث مکتوب، در سه جلد، به سال ۱۳۷۷ ش، در تهران به چاپ رسیده است. در تصحیح این اثر از نسخه حاضر نیز استفاده شده است.

از جمله تألیفات اوست:

- ۱- ابتغاء الفضيلة، یک دوره فقه استدلالی در مباحث مکاسب محرمة، بیع و خيارات که در دو جلد چاپ شده است؛
- ۲- رساله فی الطهارة؛
- ۳- رساله فی صلاة المسافر
- ۴- رساله فی صلاة الجمعة، انتشارات جامعه مدرسین این کتاب را به چاپ رسانده است؛
- ۵- رساله الخلل الواقعة فی الصلاة؛
- ۶- رساله فی الخمس؛
- ۷- دوره اصول فقه و ...^۱

شیخ مرتضی حائری در شب پنجشنبه ۲۴ جمادی الثانی ۱۴۰۶ دار فانی را وداع گفت و در مسجد بالای سر حرم حضرت معصومه علیها السلام در زیر پای پدر، در خاک آرمید. ایشان در بین سالهای ۱۳۹۴ ق تا ۱۴۰۰ ق کتاب الخمس را محور تدریس در درس خارج فقه قرار دادند و در ضمن تدریس، مباحث این کتاب را به صورت استدلالی نگاشتند. این کتاب شرحی است بر متن، که متن و شرح هر دو از مؤلف است. متن ترکیبی است از مسائلی که در «العروة الوثقی»، «وسيلة النجاة»، «قواعد الاحکام»، «شرايع الاسلام»، «اللمعة الدمشقية» و غیر آن راجع به خمس آمده است؛ به اضافه فروعاتی که مؤلف برای تکمیل مباحث بر آنها افزوده است. کتاب مشتمل بر دو فصل کلی است: ۱- فیما يجب فيه الخمس و هو سبعة؛ ۲- فی مصرف الخمس و سهامه الستة. پس از این دو فصل، بحث مفصلی پیرامون انفال مطرح شده و خاتمه کتاب در مسائل متفرقه است.

شروع تدریس و تألیف کتاب الخمس روز شنبه ۹ جمادی الاول ۱۳۹۴ و پایان آن روز چهارشنبه ۱۳ صفر ۱۴۰۰ بوده است.

حسین رضوانی قمی از شاگردان مؤلف، در ابتدای نسخه حاضر نوشته است: ... ذکر شیخنا الاستاذ قدس سره حینما أردت الشروع فی مبحث الخمس صرت متحیراً فتأملت بکتاب الله عزّ و جلّ فأجابنی بهذه الآية «ولا تقربوا مال الیتیم الا بالتي هي أحسن» فشرحت ...

کتاب الخمس با تحقیق حجة الاسلام شیخ محمدحسین امراللهی از شاگردان مؤلف، به همت انتشارات جامعه مدرسین، در ۹۷۱ صفحه، به سال ۱۴۱۸ ق به چاپ رسیده است.

آغاز متن: بسمله کتاب الخمس و هو من الفرائض وقد جعلها الله تعالى لمحمد صلی الله علیه و آله و ذریته و آله اذا كانوا منسویین الی هاشم.

آغاز شرح: بسمله الحمد لله نحمده ونستعین به ونؤمن به ونتوکل علیه ونشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له ... وجوب الخمس فی الجملة من الضروریات المتسالم علیه عند الفریقین. نستعلیق، به خط مؤلف، قرن چهاردهم هجری، نشانیها مشکئی، متن خط خوردگی دارد، فهرست مطالب کتاب در اول نسخه به خط مؤلف درج شده است، در اول نسخه یادداشتی از حسین رضوانی قمی (از شاگردان مؤلف) درباره کتاب به چشم می خورد. نسخه حاضر از ابتدای کتاب تا بحث خمس مال حلال مختلط به حرام را دربردارد. ۲۵۸ صفحه، ۱۵ سطر.

نسخه اصل: در کتابخانه شخصی مؤلف نگهداری می شود.

(۱۰۸۱) کتاب الخمس (فقه - عربی)

از: شیخ مرتضی بن عبدالکریم حائری یزدی (۱۴۰۶ ق). نستعلیق، به خط مؤلف، قرن ۱۴ ق، نشانیها مشکئی، متن خط خوردگی دارد، نسخه حاضر ادامه نسخه قبلی است و تا بحث اعتبار عدالت در مستحق زکات و خمس را شامل می شود. ۲۳۶ صفحه، ۱۶ سطر.

(۱۰۸۲) الروضة الزهية فی ذکر ولاة مصر و القاهرة المعزیه

(تاریخ - عربی)
از: ابن ابی السرور بکری شمس الدین ابوعبدالله محمد بن محمد صدیقی (۱۰۸۷ ق).

ابن ابی السرور نام دو تن از یک خاندان مصری شافعی در سده یازدهم هجری است که نسبشان به ابوبکر بن ابی قحافه می رسد و به همین سبب به بکری و صدیقی شهرت یافته اند:

۱- زین الدین محمد بن ابی السرور (۱۰۲۸ ق)، که مورخ و ادیب بوده و آثاری از وی در تاریخ مصر باقی مانده است.

۱. نک: فهرست نسخه های عکسی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی:

الفرنسی للآثار الشرقية بالقاهرة، نام کتاب «النزهة الزهية في ذكر ولاية مصر والقاهرة المعزية» درج شده، ولی در فهرس و منابع کتابشناسی و نسخه حاضر، نام کتاب به صورت «الروضة الزهية...» ثبت شده است.

کتاب شامل شرح حال پادشاهان مصر وقاهره قبل از طوفان و در عصر جاهلیت و اسلام است همراه با شرح حال دولت عثمانی، در یک مقدمه و نتیجه و خاتمه:

مقدمه: فی ذکر مصر و أول أمرها و ما قيل فی سبب تسميتها بمصر و ذکر بعض فضائلها من الكتاب العزيز و السنة الشريفة.

نتیجه: فی ذکر ملوک مصر قبل الطوفان و فی الجاهلية و الاسلام، ثم خلفاؤها و نوابها و ملوکها و نوابهم الى غاية سنة اثنين و ستين و الف.

خاتمه: فی بعض خصوصيات مصر و منتزعاتها و عجائبها. مؤلف گوید که این کتاب را پس از اتمام تاریخ کبیر، موسوم به «نزهة الابصار و جهينة الاخبار»، و تاریخ صغیر، مسمی به «المنح الرحمانية فی الدولة العثمانية» نگاشته است.

منابع: الاعلام، زرکلی؛ ۶۴/۷؛ ایضاح المکنون؛ ۵۹۵/۱؛ بروکلان، ذیل؛ ۴۰۹/۲؛ خلاصة الاثر؛ ۱۱۷/۱؛ دائرةالمعارف بزرگ اسلامی؛ ۶۶۱/۲؛ فهرس المخطوطات العربية فی مكتبة المعهد العلمي الفرنسي للآثار الشرقية بالقاهرة، ایمن فؤاد سید؛ ۶۳ - ۶۲؛ فهرس الكتب العربية التي وردت للدار (دارالكتب المصرية) ۱۹۳۰ - ۱۹۳۷؛ ۳۱۷/۵ و ۳۸۸ و ۴۱۹ و ۴۷/۶ و ۴۸ و ۱۵۱/۸ و ۲۵۶؛ فهرس المخطوطات المصورة (معهد المخطوطات العربية)؛ الجزء الثاني، التاريخ، القسم الأول؛ ۱۴۷؛ معجم المؤلفين؛ ۲۹۳/۱۱.

آغاز: الحمد لله الذي أمد الديار المصرية بالعطاء الممدار.

نسخ ناخوانا، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، از سده دوازدهم هجری، در حواشی برخی صفحات تصحیحات اندکی به چشم می خورد، در اول و آخر نسخه یادداشت‌های پراکنده‌ای درج شده است، از جمله جدول چهارصفحه‌ای در ذکر پادشاهان عثمانی که از سال ۹۲۳ تا ۱۰۹۴ بر مصر حکومت کرده‌اند که همراه با نام هر یک، سال آغاز حکومت و مدت حکومت آنها را به سال و ماه و روز مشخص می‌کند در عنوان این جدول ثبت شده: کتاب تواریخ الباشاوات العثمانية تاریخ پادشاهان بمصر من

۲- شمس‌الدین محمد بن محمد بن ابی‌السرور بکری (۱۰۰۵ - ۱۰۸۷ ق)، مؤرخ، ادیب و مفسر نامدار مصری که ریاست بیت بکری‌های مصر به وی رسیده و آثار متنوعی در تاریخ، ادبیات، تصوف و تفسیر نگاشته است.

کتابهای ذیل از جمله آثار منسوب به وی است که اسامی آنها در منابع آمده است:

۱- تفسیر کبیر معروف به تفسیر ابن ابی‌السرور؛

۲- التحفة البهية فی تملک آل عثمان الدیار المصرية؛

۳- الروضة الزهية فی ولاية مصر والقاهرة المعزية؛

۴- ربع المقنطرات؛

۵- الروضة المأنوسة فی اخبار مصر المحروسة؛

۶- الدرر الجماني فی مناقب الشيخ العجمي الكوراني؛

۷- درر الاعالی الجلیة؛

۸- الدررة العصماء فی طبقات الفقهاء؛

۹- الدرر فی الأخبار و السیر، شامل سی جزء است؛

۱۰- الروضة الندية فی طبقات الصوفية؛

۱۱- دیوان اشعار؛

۱۲- کتاب فی النيل؛

۱۳- سمیر الاصحاب و نزهة ذوی الاحباب؛

۱۴- قطف الازهار من الخطط و الآثار، که گزیده‌ای از خطط مقریزی است؛

۱۵- عین الیقین فی تاریخ المؤلفین؛

۱۶- عیون الاخبار و نزهة الابصار؛

۱۷- فیض المنان بذكر دولة آل عثمان؛

۱۸- القول المقتضب فیما وافق لغة اهل مصر من لغات

العرب، در قاهره چاپ شده است؛

۱۹- الكواكب السائرة فی اخبار مصر و القاهرة؛

۲۰- المنح الرحمانية فی الدولة العثمانية؛

۲۱- نزهة الابصار و جهينة الاخبار؛

۲۲- النور المبين فی توضیح ما فی احیاء علوم الدین.

برخی از آثار مذکور به زین‌الدین محمد بن ابی‌السرور نیز منسوب شده است.

الروضة الزهية فی ذکر ولاية مصر والقاهرة المعزية دربردارنده تاریخ مختصر مصر از گذشته دور تا عصر مؤلف (سال ۱۰۶۹ ق) است.

در فهرس المخطوطات العربية فی مكتبة المعهد العلمي

باقی مانده، از این‌قرار است:

۱- *المغرب فی حلی المغرب*، مهم‌ترین و مشهورترین کار ابن سعید است که بعضی کارهای معروف دیگر خود را با اتکا به این اثر عظیم و در پی آن و به نحوی در ارتباط با آن پرداخته است. بخشهایی از این کتاب به چاپ رسیده است؛

۲- *المشرق فی حلی المشرق*، دومین اثر بزرگ وی است، در اخبار و تذکره رجال و ادبای مشرق زمین. طرح و تقسیمات و روش کار در این کتاب مانند *المغرب* و در واقع تکمیل‌کننده آن است. این کتاب به چاپ نرسیده است؛

۳- *رایات المبرزین و غایات الممیزین*، گزیده‌ای از اشعار سخن‌سرایان یاد شده در *المغرب* است. این کتاب به چاپ رسیده و به زبانهای اسپانیایی و انگلیسی ترجمه شده است؛
۴- *عنوان المرقصات و المطربات*، گزیده‌هایی از اشعار مشرقی و مغربی است که در مصر و الجزایر به چاپ رسیده است؛
۵- *القدح المعلی فی التاریخ المحلی*، نسخه‌هایی از این اثر در پاریس و پتنه نگهداری می‌شود و ابراهیم ابیاری آنرا تحقیق کرده است؛

۶- *المقتطف من آزاهر الطرف*، گزیده‌ای از یادداشتهای ابن سعید برای *المغرب* و *المشرق* است؛

۷- *القصون الیانة فی محاسن الشعراء المائة السابعة*، با تحقیق ابراهیم ابیاری در قاهره چاپ شده است؛

۸- *کتاب البدء*، در جغرافیای عمومی است و نسخه‌ای از آن در بودلیان آکسفورد وجود دارد؛

۹- *بسط الأرض فی طولها والأرض*، نسخه‌هایی از آن در پاریس و موزه بریتانیا نگهداری می‌شود؛

۱۰- *الجغرافیا فی الأقالیم السبع*، نسخه‌هایی از آن در پاریس و لنینگراد موجود است.

کتاب حاضر، که به تصریح مؤلف در مقدمه، *المقتطف من آزاهر الطرف* نام دارد، گزیده‌ای از یادداشتهای ابن سعید برای *المغرب* و *المشرق* است. این کتاب در بردارنده منتخباتی از نثر، نظم، حکایات و اشعار نو (دارای اوزان جدید) شرق و غرب است، در دوازده «خمیله» بدین ترتیب: *الخمیلة الأولى*: المشتملة علی الکلمات القصیرة، در چهار طبقه؛

الخمیلة الثانية: المشتملة علی النثر المتوسط، در چهار طبقه؛

ابتداء فتح السلطان سلیم خان... پس از آن صورت واقعه‌ای که برای شیخ برهان‌الدین بن ابی شریف؛ با سلطان غوری رخ داده، درج شده است، نام کتاب و مؤلف در اوائل نسخه ثبت شده است.
۴۰۰ صفحه، ۲۳ سطر.

نسخه اصل: واتیکان، نسخه شماره ۷۳۴.
فهرست المخطوطات العربیة الاسلامیة بمکتبة الفاتیکان، لیفی دلافیدا: ۷۰/۱؛ المخطوطات العربیة فی مکتبة الفاتیکان، ترجمه اشکوری: ۸۵.

(۱۰۸۵) کتاب الخمس (فقه - عربی)

از: شیخ مرتضی بن عبدالکریم حائری یزدی (۱۴۰۶ ق).
نستعلیق، به خط مؤلف، قرن ۱۴ ق، نشانیها مشکئی، متن خط خوردگی دارد، نسخه حاضر ادامه نسخه شماره ۱۰۸۱ است و تا بحث اجبار حاکم در استخراج خمس را شامل است.
۲۶۸ صفحه، ۱۶ سطر.

(۱۰۸۶) *المقتطف من آزاهر الطرف* (ادب - عربی)

از: ابی سعید مغربی نورالدین ابوالحسن علی بن موسی ابن سعید غرناطی (۶۸۵ ق).
علی ابن سعید مغربی ادیب، شاعر، تاریخ‌نگار، جهانگرد و جغرافیدان اندلسی است که به سال ۶۱۰ ق در قلعه یحصب یا قلعه بنی سعد غرناطه در خانواده‌ای سرشناس و اهل علم و ادب و سیاست متولد شد. وی را به جهت انتساب به صحابی معروف، عمار یاسر، عمارتاری نیز گفته‌اند. مغربی کتابی در تاریخ خاندان خود، موسوم به *الطالع السدید فی تاریخ بنی سعید* نگاشت، اما نسخه‌ای از آن به دست نیامده است.

ابن سعید به کشورهای مختلف سفر کرد و با دانشمندان و حاکمان بلاد گوناگون آشنا و هم‌نشین شد و تألیفات بسیاری به رشته تحریر درآورد.

شمار آثار ابن سعید را به نقل از مقری ۴۰۰ عدد نوشته‌اند، اما در هیچ مأخذی نام همه نوشته‌های او نیامده است.

آثار وی را می‌توان در موضوعات مربوط به تاریخ و ادب عربی، جغرافیا و سفرنامه دسته‌بندی کرد. آنچه از تألیفات او

احتمال دارد از عصر مؤلف و شاید به خط مؤلف باشد. تصویر این نسخه در دارالکتب المصریة و معهد المخطوطات نگهداری می‌شود و تصویر حاضر نیز از این نسخه گرفته شده است.

۲- نسخه کتابخانه اسکوریال اسپانیا، که در فهرست اسکوریال به اشتباه با عنوان «الخمائل» معرفی شده است. تصویری از این نسخه در کتابخانه حاضر، به شماره ۱۰۸۹ نگهداری می‌شود.

دکتر سید حنفی حسنین در سال ۱۹۸۳ با استفاده از دو نسخه مذکور، این کتاب را در مصر تصحیح و تحقیق کرده و به چاپ رسانده است. نسخه چاپی شامل ۳۱۰ صفحه در قطع وزیری بزرگ است.

منابع: الاعلام، زرکلی: ۲۶/۵؛ ایضاح المکنون: ۵۴۰/۲؛ دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۶۸۵/۳-۶۹۲؛ فهرس المخطوطات المصوّرة (معهد المخطوطات العربیة)، فؤاد سید: ۵۳۲/۱؛ معجم المؤلفین: ۲۴۹/۷؛ مقدمه دکتر سید حنفی حسنین بر تحقیق کتاب «المقتطف...».

آغاز: بسمله صلی الله علی سیدنا محمد [] موسی بن محمد بن عبدالملک [] أما بعد حمدالله الذی [] غصّة علی مرّ اللیالی و الأیام.

انجام نسخه: و مثال المرصع من المربعات قول القائل ... مغربی معرب، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، گویا از سده هفتم هجری، فؤاد سید احتمال داده که این نسخه به خط مؤلف باشد، در حاشیه تصحیحات اندکی به چشم می‌خورد، برگهای نسخه جابه‌جا شده است، از اواسط خمیله یازدهم تا آخر کتاب از این نسخه ساقط شده است. نسخه موجود در کتابخانه حاضر به صورت نگاتیو و ناخواناست. این نسخه اهدایی دکتر عدنان طعمه به کتابخانه حاضر است.

۱۶۸ صفحه، ۲۱ سطر.

نسخه اصل: مکتبه آل رفاعة در سوهاج مصر.

(۱۰۸۲) عقود اللآل فی الموشحات و الأزجال (ادب-عربی)
از: شمس‌الدین محمد بن حسن نواجی شافعی قاهری
(۸۵۹ق).

شمس‌الدین محمد نواجی، و ادیب شاعر مصری است که به سال ۷۸۸ در قریه نواج قاهره متولد شد و به سال ۸۵۹

الخمیلة الثالثة: المشتملة علی النثر الممتع، در چهار طبقه؛

الخمیلة الرابعة: المشتملة علی الأبیات المفردة والمزدوجة والمثلثة والمربعة؛

الخمیلة الخامسة: المشتملة علی الأبیات الخمسة والمسدسة والسبعة والثمثة؛

الخمیلة السادسة: المشتملة علی الأبیات المتسعة والمعشرة والاحدی عشریة و الاثنی عشریة؛

الخمیلة السابعة: المشتملة علی الحکایات القصیرة، در چهار طبقه؛

الخمیلة الثامنة: المشتملة علی الحکایات المتوسطة المخصوصة بأرباب المناصب السلطانیة، در چهار طبقه؛

الخمیلة التاسعة: المشتملة علی الحکایات الممتعة المخصوصة بالزهاد والعلماء والأدباء وسائر اصناف الناس، در چهار طبقه؛

الخمیلة العاشرة: المشتملة علی الدوبیتیات والمربعات والمخمسات؛

الخمیلة الحادیة عشرة: المشتملة علی ملح كان وکان و موالیا (مخصوص بأهل العراق)؛

الخمیلة الثانية عشرة: المشتملة علی ملح الموشحات والأزجال؛

ابن سعید این کتاب را در بازگشت از بغداد به حلب و برای الناصر نوشته و در مقدمه به گفت‌وگوی خود با سلطان ایوبی و به فصل‌بندی کتاب اشاره کرده است. مؤلف گزیده‌هایی از اشعار شعرای قرن چهارم تا هفتم هجری، خصوصاً شعرای مصر و شام و شمال آفریقا را آورده و اهمیت این کتاب به اشعار برگزیده از شاعرانی است که دیوانی از آنها باقی نمانده است.

ابن سعید در این اثر به فنون جدیدی از شعر توجه داشته و به اشعار عامیانه نیز اشاره کرده است، چنانکه مهمترین بخش کتاب (خمیله دوازدهم) درباره موشحات و زجله‌های (دو فن شعر مردمی) اندلس است و ابن‌خلدون، در مقدمه خود، مطالب درباره موشحات و ازجال اندلس را از این کتاب گرفته است.

تاکنون دو نسخه خطی از المقتطف شناسایی شده است:

۱- نسخه مکتبه آل رفاعة در جرجا (سوهاج مصر)، که

درگذشت. وی فقه، حدیث و تجوید را از اساتید فن فراگرفت و همت خود را صرف ادب و شعر کرد و در این رشته سرآمد عصر خویش گشت. او تألیفات بسیاری داشته است، از جمله:

- ۱- الأصول الجامعة لحکم حروف المضارعة؛
- ۲- تحفة الأديب؛
- ۳- التذكرة؛
- ۴- تأهيل الغريب؛
- ۵- حاشية على توضيح ابن هشام؛
- ۶- الحجة في سرقات ابن حجة؛
- ۷- حلبة الكميت في الأدب و النوادر (الخبور و السرور)؛
- ۸- خلع العذار في وصف العذار؛
- ۹- ديوان اشعار؛
- ۱۰- روضة المجالسة و غيضة المجانسة؛
- ۱۱- شرح الرامزة في العروض؛
- ۱۲- الشفاء في بديع الاكتفا في مدح المصطفى صلى الله عليه و آله و سلم؛
- ۱۳- صحايف الحسنات في وصف الخال؛
- ۱۴- الصبوح و الغيوق؛
- ۱۵- الطراز الموشى في الانشاء؛
- ۱۶- عقود اللال في الموشحات و الأزجال؛
- ۱۷- الغيث المنهمر فيما يفعله الحاج و المعتمر؛
- ۱۸- مراتع الغزلان في وصف الحسان من الغلمان؛
- ۱۹- المطالع البهية في المدائح النبوية؛
- ۲۰- منشئات و مراسلات؛
- ۲۱- نزهة الألباب؛

کتاب حاضر درباره موشحات و ازجال اندلیسه است. موشحه و زجل انواعی از شعر عربی است که از قرن چهارم هجری در میان شعرای اندلسی رواج یافته و در قرن‌های بعد، در کشورهای عربی دیگر همچون شام و مصر رایج شده است. در این باره کتابها و مقالات فراوانی نگاشته شده است. عقود اللال شامل ۸۷ موشحه و ۳۱ زجل است که نواجی آنها را از سروده‌های و شاحین و زجالین اندلس و مصر و شام برگزیده است.

این کتاب شامل دو باب است:

- ۱- فی الموشحات؛
- ۲- فی الأزجال و البلیقیات؛

اسامی و شاحین دارای موشحه در این کتاب، از این قرار است:

- ۱- شهاب‌الدین عزازی، سه موشحه؛
 - ۲- صلاح‌الدین صفدی، ده موشحه؛
 - ۳- مجدالدین ابن مکانس، چهار موشحه؛
 - ۴- ابراهیم بن سهل اشبیلی، چهار موشحه؛
 - ۵- ابن نباته مصری، نه موشحه؛
 - ۶- ابن زهر حفید، دو موشحه؛
 - ۷- مهدی غریانی، یک موشحه؛
 - ۸- ابن زقاق اندلسی، یک موشحه؛
 - ۹- محمد شنوانی، یک موشحه؛
 - ۱۰- شهاب‌الدین موصلی، دو موشحه؛
 - ۱۱- تقی‌الدین سروجی، سه موشحه؛
 - ۱۲- ابن غرله، یک موشحه؛
 - ۱۳- ابن سناء الملک، ده موشحه؛
 - ۱۴- ابن حبیب حلبی، هشت موشحه؛
 - ۱۵- صفی‌الدین حلی، پنج موشحه؛
 - ۱۶- تاج‌الدین ابن حنا، یک موشحه؛
 - ۱۷- شمس‌الدین دهان، یک موشحه؛
 - ۱۸- صدرالدین ابن وکیل، چهار موشحه؛
 - ۱۹- جمال‌الدین یوسف صوفی، یک موشحه؛
 - ۲۰- مظفر عیلاتی، یک موشحه؛
 - ۲۱- ابن حجه حموی، دو موشحه؛
 - ۲۲- یحیی ابن عطار، چهار موشحه؛
 - ۲۳- سراج‌الدین محار، دو موشحه؛
 - ۲۴- شمس‌الدین ابن صائغ، یک موشحه؛
 - ۲۵- شمس‌الدین واسطی، سه موشحه؛
 - ۲۶- زین‌الدین ابن خراط، یک موشحه؛
 - ۲۷- لسان‌الدین ابن خطیب، یک موشحه؛
 - ۲۸- ابن لسان‌الدین ابن خطیب، یک موشحه؛
- و اسامی زجالین دارای زجل در کتاب حاضر، از این

قرار است:

- ۱- ابن نبیه مصری، یک زجل؛
- ۲- فخرالدین ابن مکانس، یک زجل؛
- ۳- ابن مقاتل حموی، هفت زجل؛
- ۴- ادیب ذهبی، یک زجل؛

میراث شهاب

۵- شمس‌الدین نواجی، یک زجل؛
 ۶- ابن حجه حموی، سه زجل؛
 ۷- ابن قزمان، دو زجل؛
 ۸- زین‌الدین ابن خراط، یک زجل؛
 ۹- اسکاف، یک زجل؛
 ۱۰- ابراهیم معمار، یک زجل؛
 ۱۱- ابن ابییک دمشقی، یک زجل؛
 ۱۲- غباری قیم، یک زجل؛
 ۱۳- شهاب‌الدین حجازی، یک زجل؛
 ۱۴- شهاب‌الدین ابن والی، سه زجل؛
 ۱۵- علی ادیب بخار، یک زجل؛
 ۱۶- نورالدین کنانی، یک زجل؛
 ۱۷- لبعضهم (؟)، چهار زجل.

تنها نسخه باقی‌مانده از عقود اللال در کتابخانه اسکوریال اسپانیا، به شماره ۴۳۴ نگهداری می‌شود و عبداللطیف شهابی در سال ۱۹۸۲ میلادی، این کتاب را از روی نسخه مذکور تصحیح کرده و دارالرشید للنشر در بغداد آن را به چاپ رسانده است.

منابع: الأعلام، زرکلی: ۸۸/۶؛ ایضاح المکنون: ۱۱۴/۲؛ ریحانة الادب: ۳۲۸/۴؛ الضوء للامع لأهل القرن التاسع: ۲۲۹-۲۳۲؛ لغتنامه دهخدا: ماده «نواجی»؛ معجم المؤلفین: ۲۰۳/۹؛ معجم المطبوعات، سرکیس: ۱۸۷۲/۲؛ هدیه العارفین: ۲۰۰/۲ و ۲۰۱.

آغاز: بسمله و به ثقتی قال الفقیر الی رحمة ربّه و الراجی عفوه و مغفرته محمد بن حسن بن علی النواجی الشافعی بلغه الله سوله و نوله فی الدارین مأموله، أمّا بعد حمدالله الذی و شخ ذوی البلاغة بحلل الآداب..
 انجام:

قلت لو فی خلیجنا الزعفران
 قال لی ذا وجهک من السهر و الغیر
 قلت نصبر للقمره الجیه

قال لی تطلب قمر و وجهی قمر
 نسخ، محمد بن مسلم، چهارشنبه، اول جمادی الاول ۸۶۳ق، به نقل از خط مؤلف، نام کتاب و مؤلف در صفحه عنوان به خط درشت ثبت شده است، در اول و آخر نسخه یادداشت‌های پراکنده از جمله اشعاری از

نسخه اصل: کتابخانه اسکوریال اسپانیا: نسخه شماره ۴۳۴. فهرست نسخه‌های خطی عربی اسکوریال، هارت و یگ گرنبورگ: ۲۸۶/۱.

۱۰۸۸) المسائل^۱ (فقه - عربی)
 از: ابوالقاسم علی بن علی بن محمد بن طی عاملی فقعانی (۸۴۱ یا ۸۵۵ ق).

مسائل متفرقه را به ترتیب کتب فقهی گرد آورده، که برخی از آنها مطابق با فتوای مؤلف و برخی دیگر از فتاوی فقهای دیگر است، مانند: سید عمیدالدین حلی، فخرالمحققین، شهید اول، سید بدرالدین حسین. به گفته صاحب الذریعه ابن طی تمامی مسائل ابن مکی را در کتاب خود گنجانده است.

تصویر حاضر از نسخه شماره ۲۳۴۱ کتابخانه آستان قدس رضوی گرفته شده. این نسخه از کتاب النکاح تا کتاب الديات را در بردارد و همراه با نسخه شماره ۲۶۵۰ کتابخانه مذکور، مجموعاً کتاب مسائل ابن طی را تشکیل می‌دهند و در فهرست آستان قدس این دو نسخه با عنوان «مسائل ابن طی» معرفی شده‌اند. هر دو نسخه به خط محمد بن محمد بن مکی است و آغاز نسخه شماره ۲۶۵۰ مطابق است

۱. نسخه مورد بحث به چند نفر منسوب شده است:

الف: در فهرست آستان قدس رضوی (ج ۲، ص ۳۹) مؤلف کتاب، شمس‌الدین محمد بن محمد به مکی، فرزند شهید اول دانسته شده و کتابت نسخه به هم نسبت داده شده است و چون این نظر با تاریخ مندرج در نسخه (۸۷۸ق) سازگار نیست، در تاریخ کتابت احتمال اشتباه دادند. (نک: اعیان الشیعه، ج ۹، ص ۴۱۰-۴۱۱)؛

ب: در فهرست آستان قدس رضوی (ج ۲۰، ص ۴۳۹) این کتاب با عنوان مسائل ابن طی معرفی شده که به خط محمد بن محمد بن مکی در ۸۷۸ق کتابت شده است؛

ج: در الذریعه (ج ۲۰، ص ۳۳۳) این کتاب را با عنوان مسائل ابن مکی معرفی کرده و از شهید اول دانسته و نسخه حاضر را به خط فرزندش دانسته و درباره تاریخ کتابت آن، تاریخ ۸۷۸ق را اشتباه شمرده است؛

د: آقا رضا مختاری در مقدمه تصحیح غایه المراد (ص ۱۷۷-۱۷۹)، انتساب کتاب را به شهید اول و فرزندش رد کرده و احتمال داده است که این کتاب، مسائل ابن طی یا کتابی شبیه به آن باشد!

نسخه اصل: کتابخانه آستان قدس رضوی، نسخه شماره ۲۳۴۱.
فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی: ۳۹/۲ و ۴۴۲-۴۳۹/۲۰.

با آغاز مسائل ابن طی، که در الذریعه و التراث العربی نقل شده است و نسخه شماره ۲۳۴۱ ادامه آن است. مرحوم علامه طهرانی در الذریعه، این نسخه را با عنوان «مسائل ابن مکی» از شهید اول دانسته، که ابن طی در کتاب

مسائل خود، آن را آورده است. گویا این نظر مستند به قرآینی بوده است؛ زیرا اولاً این نسخه به خط محمد بن محمد بن محمد بن مکی است و ثانیاً در مقابله این نسخه با نسخه «مسائل ابن طی» - موجود در کتابخانه حاضر - مشخص شد که بین آنها تفاوت‌های بسیاری وجود دارد. همچنین نسخه‌ای از مسائل ابن طی را که به خط مبارک شهید ثانی کتابت شده بود، در کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم حسنی رحمته فهرست نمودم، که آن نیز با نسخه حاضر تفاوت دارد.

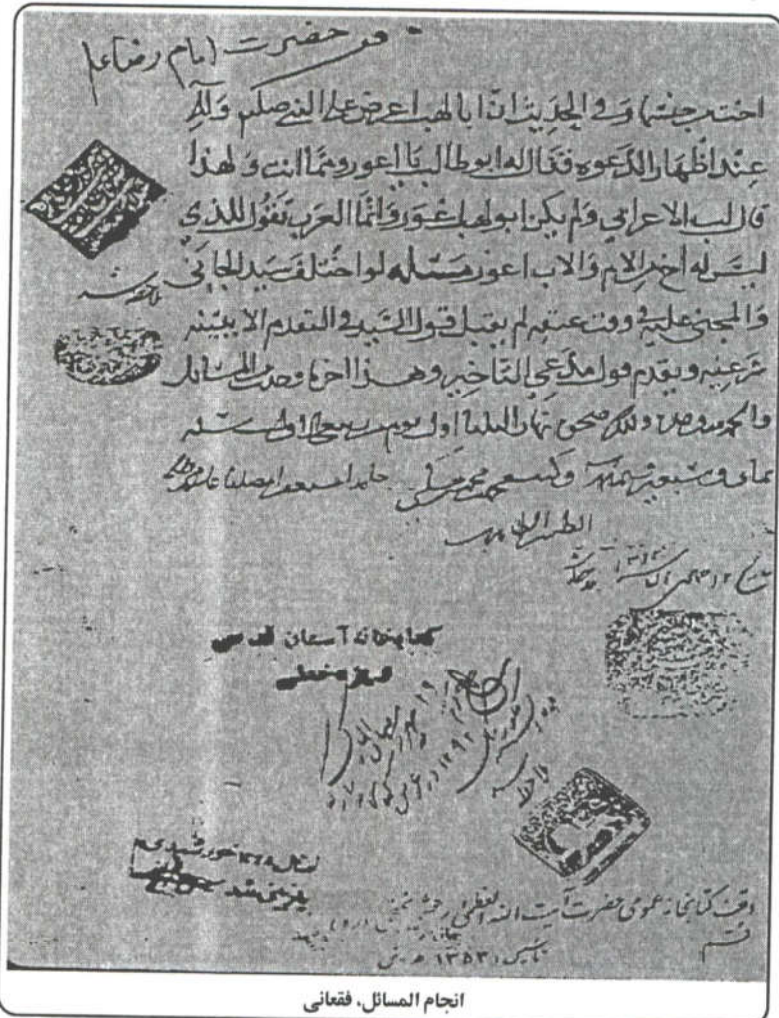
فهرست‌نگار محترم کتابخانه آستان قدس، با توجه به اینکه ابن طی مسائل شهید اول را در کتاب خود آورده و با عنایت به اینکه آغاز نسخه شماره ۲۶۵۰ مطابق با آغاز مسائل ابن طی است و به این قرینه که در نسخه حاضر از مسائل عمیدالدین نیز مطالبی نقل شده، این کتاب را با عنوان مسائل ابن طی معرفی کرده است.

منابع: الذریعه: ۳۳۱/۲۰ و ۳۳۳، التراث العربی: ۵۳/۵؛ ریاض العلماء: ۱۶۰/۴؛ اعیان الشیعه: ۴۱۰/۹-۴۱۱.

آغاز نسخه: أي اجعلها من أهل بیت طیب طاهر مؤمنة تقیة ورد في بعض الأقوال مسئله عورة المحارم التي لايجوز النظر اليهاهي القبل والدبر لاغير.

انجام: مسئله لو اختلف سيد الجاني والمجني عليه في وقت عتقه لم يقبل قول السيد في التقدم الآببينة شرعية ويقدم قول مدعى التأخير. وهذا آخر ما وجدت من المسائل والحمد لله وحده و....

نسخ، محمد بن محمد بن مکی، ظهر روز سه شنبه اول ربیع الاول ۸۷۸، عناوین به خط درشت، برخی از کلمات اعراب‌گذاری شده است، در آخر نسخه یادداشت مؤتمن الملک به تاریخ شنبه ۲۹ رمضان ۱۲۹۲ و نیز مهر کتابخانه آستان قدس به تاریخ ۱۲ جمادی الثانی ۱۳۱۲. ۹۲ صفحه، ۱۵ سطر.

انجام المسائل، فقعانی

(۱۰۸۹) المقتطف من أزهال الطرف (ادب - عربی)

از: ابن سعید مغربی نورالدین ابوالحسن علی بن موسی غرناطی (۶۸۵ق).

به شماره ۱۰۸۶ رجوع کنید.

آغاز نسخه: فقال فلم أذق حلاوتها فأتقلد مرارتها فقال له مروان سئتها فينا عمرية فقال أتخاد عني عن نفسي ايتيني بمثل رجال عمر حتى أسن فيهم سئنته... الطبقه الرابعة سليمان شكاله رجل من بني اسرائيل.

انجام:

والطرس فيها افن الأكياس والقطع اياك لا تقطع والنسيم يسحب زيول من نوار على مجامر

- وصایای لقمان به فرزندش.

آغاز: بسمله، حمدله. و العاقبة للمتقين ولا عدوان الا على الظالمين وبعد فهذا كتاب يشتمل على وصية الامام علي بن ابي طالب لولده الحسين ... فقال يا بني اوصيك بتقوى الله عز وجل في الغيب والشهادة وكلمة الحق في السخط والرضى.

انجام: من تعلق بغصن منها فاده ذلك الغصن الى الجنة والجنة.

نسخ معرب، تمر از بن تانی بک ... ملکی اشرفی، بدون تاریخ کتابت، این نسخه به سلطان ابوالنصر فاتح هدیه شده است، تمامی صفحات مجدول، در صفحه عنوان نام کتاب در کتیبه بازوبندی مذهب درج شده و یادداشت اهدای کتاب به سلطان ابوالنصر در شمس مذهب ثبت شده است، در صفحه آخر نام کاتب درون کتیبه ای بازوبندی و مذهب درج شده است.

۴۲ صفحه، ۶ سطر.

نسخه اصل: موجود در یکی از کتابخانه های استانبول ترکیه.

مغربی قدیم، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، عناوین به خط درشت، در حاشیه تصحیحات اندکی دارد، نسخه حاضر از آغاز افتاده و از اواخر خمیله رابعه (حکایات قصیره) شروع می شود و ترتیب خمیله ها با نسخه عکسی شماره ۱۰۸۶ متفاوت است و چون فاقد مقدمه مؤلف بوده، فهرستنگار با توجه به تقسیم بندی کتاب به «خمیله» ها، آنرا «کتاب الخمائل» نامیده است! این نسخه مغلوط است و ناسخ تصحیفاتی وارد نسخه کرده است، تفاوت های این نسخه با نسخه سوهاج در مقدمه نسخه چاپی «المقتطف» درج شده است.

این تصویر نیز اهدایی دکتر عدنان طعمه به کتابخانه حاضر است.

۹۴ صفحه، ۱۹ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه اسکوریال، مادرید اسپانیا: نسخه شماره ۴۵۵.

فهرست نسخه های خطی عربی کتابخانه اسکوریال، هارت ویگ درنبرگ: ۳۰۰/۱.

(۱۰۹۳) تحفة الخواطر و نزهة النواظر (مواظ - عربی)
از: ؟

کتابی است در بردارنده پندها و اندرزهای گوناگون؛ از جمله وصایای امام علی علیه السلام به فرزند گرامی اش امام حسین علیه السلام (این وصیت در تحف العقول علی بن حسن بن شعبه حرّانی نقل شده است).

مطالب کتاب بدین قرار است:

- چند حدیث قدسی؛

- پندهای جالینوس که به زبان یونانی بوده و به عربی ترجمه شده است؛

- کلمات هارون الرشید در اخلاق و آداب ملوک که از فرزندش مأمون نقل شده است؛

- کلمات خالد بن یرملک؛

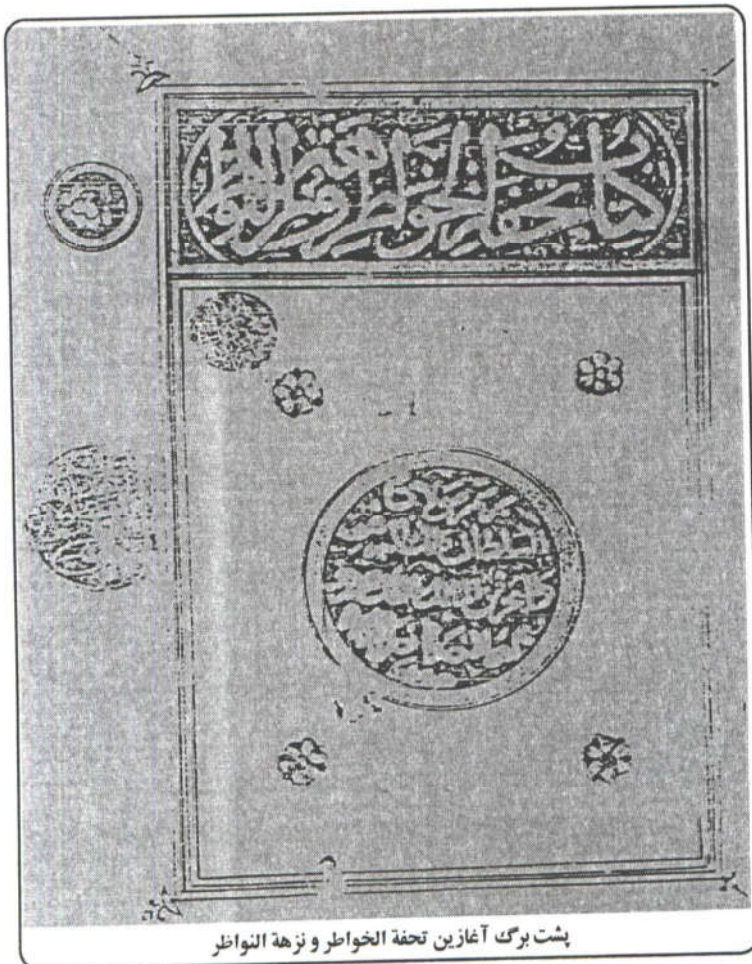
- کلمات احنف بن قیس؛

- کلمات عمر بن خطاب؛

- کلماتی از بعض حکماء؛

- سخنانی از ابن عباس؛

- سؤال و جوابی از ابن المبارک؛

پشت برگ آغازین تحفة الخواطر و نزهة النواظر

(۱۰۹۵) ۵۱۴ عیه

شامل دو دعاست:

۱ - دعاء الصحیفة، دعایی طولانی است با مضامین عرفانی بلند که در این نسخه به نقل از شیخ الاسلام ابوطالب بن یوسف قرشی ثبت شده است. قرشی این دعا را از امام علی (ع) و زبیر بن عوام نقل نموده، و ایشان دعا را از پیامبر (ص) نقل کرده‌اند و متن دعا را جبرئیل از جانب پروردگار متعال به پیامبر (ص) تعلیم کرده است. در روی جلد از این دعا با عنوان «دعای علوی مصری» یاد شده است. ظاهراً این نامگذاری اشتباه است. در ابتدای دعا، نام آن «دعای الصحیفة» درج شده است.

۲ - دعاء أنس بن مالک، دعایی است در ۳۷ سطر که در ابتدای آن این نام ثبت شده است.

آغاز دعاء الصحیفة: بسمله حدّثنا الشیخ الامام العالم العامل العلامة شیخ الاسلام أبوطالب بن یوسف القرشی انه روی عن الامام علی بن أبی طالب والزیبیر بن العوام انهما رویا عن النبی (ص) انه قال كنت أصلى خلف المقام فلما فرغت من صلاتي استغفرت لأمتي فهبط جبریل (ع) ... و یسمی دعاء الصحیفة ... اللهم أنت الملك الحق الذي لا اله الا الله أنت أنت ربي وأنا عبدك عملت سوءاً.

انجام دعاء الصحیفة: یا من امره اذا اراد شيئاً أن یقول له کن فیکون فسبحان الذي بیده الملكوت شیء والیه ترجعون.

آغاز دعاء أنس بن مالک: بسمله بسم الله خير الأسماء بسم الله رب الارض والسماء بسم الله المعافی بسم الله الشافی بسم الله الکافی.

انجام دعاء أنس بن مالک: مجلا لك عن كرامك وبفضلك عن من سواك ولا تكلنا الى أنفسنا طرفة عين ولا الى أقل من ذلك يا رب العالمين وحسبنا الله ونعم الوكيل.

نسخ معرب، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، گویا از قرن دهم هجری.

۲۰ صفحه، ۱۳ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه واتیکان، نسخه شماره ۱۴۵۹. المخطوطات العربية في مكتبة الفاتيكان، ترجمه اشکوری: ۲۲۰.

(۱۰۹۶) الوصايا و الفصول

(علوم غریبه - عربی)

منسوب به: امام جعفر صادق (ع)

رساله مختصری است در کیمیا و اکسیر که گویند امام صادق (ع) در خطاب به فرزند گرامی اش امام کاظم (ع) آن را نگاشته و در ابتدای آن، این عنوان آمده است. رساله الوصایا و الفصول لسیّدنا الامام جعفر الصادق، و در مقدمه اش آمده است: ... فیقول بطریق الوصیة لولده الامام جعفر بن محمد الصادق رضی الله عنهما، و در جایی از رساله از پیامبر اکرم (ص) به عنوان «جدنا» یاد شده است: ... و قال جدنا (ع) در فهرست‌های مختلف چند رساله در کیمیا و اکسیر به امام جعفر صادق (ع) منسوب شده است. در این باره نک: *استدراکات علی تاریخ التراث العربی*، قسم الکیمیا و السیمیا: ۲۶/۸-۲۸.

در انتساب رساله‌های مذکور به امام صادق (ع) جای تردید و تأمل است؛ چنانکه در جایی از رساله حاضر، ابیاتی از ارجوزه ذوالنون مصری (متوفی ۲۴۶ق) با دعای «رحمه الله» نقل شده و در اواخر رساله، مؤلف از تألیفات دیگرش یاد کرده: ... فهذا تفسیر الأحرف التي كانت في آخر تقويد الحكيم فتعبت فيها حتى فسرتها وكانت هذه الترجمة بالرومية فافهم ذلك وقد كتبت هيكلين برسالتی التي كانت بيني وبين ملك الروم وكانت تلك الرسالتين بالقلم فنقلتهما بالقلم العربی ... فقد كتبت منه عدّة نسخ و اودعتها بحلب.

دانسته است که در تاریخ زندگانی امام صادق (ع) نامه‌نگاری به ملک روم و حضور در حلب نقل نشده است.

از اختتامیه رساله برمی‌آید که شخصی به نام علی بن مصطفی بدری محرّز رساله بوده است؛ چنانکه نوشته است: و قال محرّز هذا الكتاب الراجي من المولى الصواب و الثواب علي بن مصطفى البدری اعلم أيها الناظر في هذا الكتاب الجليل والدر النظيم الجميل انّ الاستاذ جابر رحمه الله هو استاذ الكلّ من فلاسفه الاسلام و قد حیر الفلاسفه في رموزه و أبهر العقول من الحكماء بلغوزه مع أنّه تلميذ هذا السيد الامام و البطل الفرد الامام فكيف برموز سيده الذي أخذ العلم عنه و استقى الحكمة منه ...

مرحوم آیه‌الله مرعشی نجفی - ره - در یادداشتی بر ابتدای نسخه عکسی حاضر، انتساب رساله را به ائمه اطهار (ع) رد نموده و آن را مجموعه‌ای از کلمات حکما و انبیا دانسته‌اند.

مطمئن بآنه لیس من تألیف الامام علیه السلام فلیتأمل. شهر محرم الحرام سنه ۱۴۰۶ قمری.
۶۶ صفحه، ۱۷ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه ملی اتریش، نسخه شماره ۲۳۹۳.

(۱۰۹۲) شرح آیات اصلاح المنطق لابن سکیت (ادب-عربی)
از: ابومحمد یوسف بن حسن بن عبدالله بن مرزبان سیرافی (۳۸۵ق).

اصلاح المنطق رساله مختصری است در لغت از ادیب و لغوی معروف خوزستانی، یعقوب بن اسحاق ابن سکیت^۱ (۲۴۴ق)، که مورد توجه اهل ادب قرار گرفته و محور تألیفات بسیاری شده است و جمعی از دانشمندان آن را ترتیب داده و شروحو بر آن نگاشته و یا به تلخیص و تدریس آن پرداختند.^۲

میرد درباره این رساله گفته است: «ما رأیت للبعثادیین کتاباً أحسن من کتاب یعقوب بن السکیت فی المنطق». و ابن خلکان نیز چنین اظهار نظر کرده: «ما عبر علی جسر بغداد کتاب فی اللغة مثل اصلاح المنطق ولا شک أنه من الكتب النافعة الممتعة الجامعة لكثیر من اللغة ولا نعرف فی مجمه مثله فی بابه».

کتاب حاضر از نخستین شروح رساله اصلاح المنطق است، از ادیب و لغوی و نحوی و اخباری شهیر یوسف بن حسن سیرافی. از وی آثاری چند در شرح شواهد و علم نحو باقی مانده است؛ از جمله:

۱- شرح آیات اصلاح المنطق؛

۲- شرح آیات کتاب سیبویه؛

۳- شرح آیات المجاز لابی عبیده؛

۴- شرح آیات معانی الزجاج؛

۵- شرح آیات الغریب المصنف لابی عبید القاسم بن سلام؛

۶- شرح الفصیل لثعلب؛

۷- تکمیل کتاب پدرش موسوم به «الاقناع» در نحو.

سیرافی در کتاب حاضر، ابیات مورد احتجاج ابن اسکیت در اصلاح المنطق را شرح کرده است. شارح برای شرح خود

۱. نک: الاعلام، زرکلی: ۱۹۵/۸؛ دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۶۹۶/۳-۶۹۸؛ تاریخ التراث العربی: ۲۲۶/۸-۲۴۰.

۲. نک: کشف الظنون: ۱۰۸/۱؛ تاریخ التراث العربی: ۲۳۰/۸-۲۳۳.

علامه طهرانی از چاپ رساله ای در علم الصناعة و الحجر الکریم منسوب به امام صادق علیه السلام در هید برگ به سال ۱۹۲۴ میلادی خبر داده و احتمال انتساب آن به جابر بن حیان را نیز مطرح کرده است.

منابع: تاریخ التراث العربی، فؤاد سزگین، المجلد الرابع (السیمیاء، الکیمیاء، النبات، الفلاحة: ص ۱۹۱-۱۹۵، استدراکات علی تاریخ التراث العربی، الجزء الثامن، قسم الکیمیاء و السیمیاء...): ص ۲۶-۲۸؛

الذریعه: ۱۶۳/۱۱؛ فهرست کتابخانه ملی: ۴۹۲/۱۰ و ۳۰۵/۱۲؛ فهرست دانشگاه تهران: ۷۴۴/۸؛ فهرست کتابخانه مجلس: ۱۰۷/۳۶.

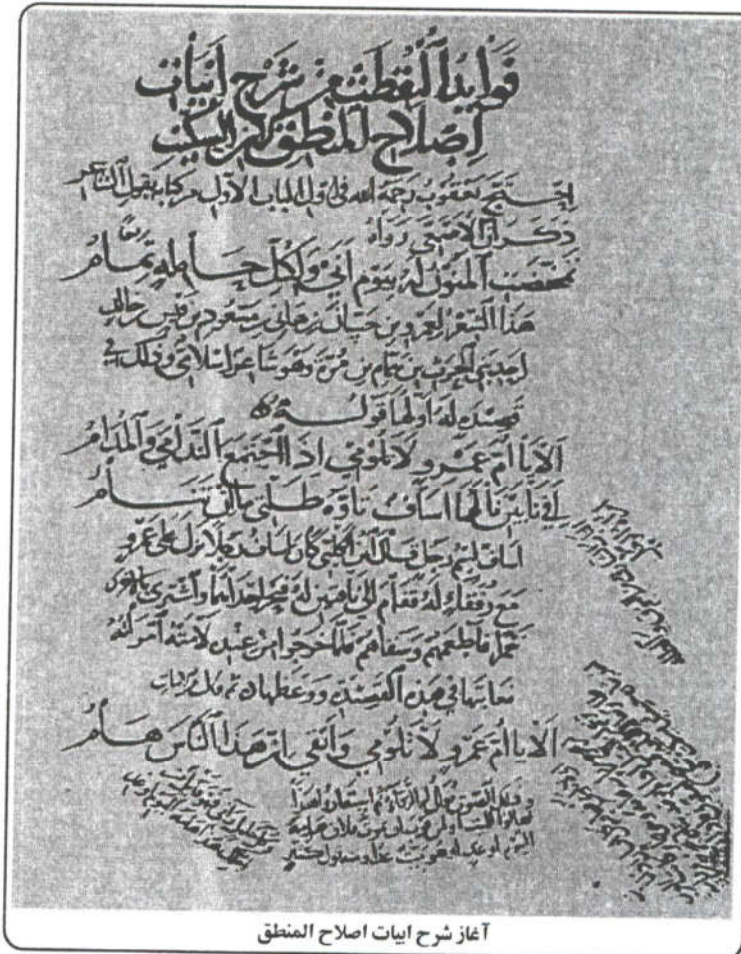
آغاز: بسمله. حمدله. و علیه السلام و صحبه أجمعین أما بعد فیقول بطریق الوصیه لولده الامام جعفر بن محمد الصادق رضی الله عنهما اعلم یا بنی ان هذه الصناعة لیست من شیء ثابت بمفرده ولا طیار بمفرده وانما هی من طیار و ممسک ذکراً و انثی حارزاً و بارداً رطباً و یابساً و أصل الجمیع الماء القراح ثم انه ینتج ثلاثة أشياء نفس و روح و جسد و منها تقوم الخلیق فاحترص یا بنی علی ان تجمع بین هذه الثلاثة.

انجام: فقد کتبت منه عدّه نسخ و اودعتها مجلب فاعلم ذلك و الله خلیفتی علیک و هو حسبی و نعم الوکیل. تمت الوصایا بحمدالله و عونہ و حسن توفیقه و قال محرّر هذا الكتاب... علی بن مصطفی البدری... سیماء فی قصة اسطانس مع الحکما و ما أمرهم به جهاراً و قد زدتك فی بیان ذلك بیاناً و انذاراً و أرجوات من الله المغفرة انه کان غفراً.

نسخ، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، گویا از قرن یازدهم هجری، این نسخه عکسی را دکتر عدنان جواد الطعمه در ۱۹۸۵/۸/۲۲ به کتابخانه حاضر اهدا کرد و در ابتدای آن یادداشتی از مرحوم آیه الله مرعشی نجفی -ره- بدین مضمون آمده است: «بسمه تعالی هذا کتاب فی علم الصنعة الشمسیة و القمریة و الزهلیة منسوب الی مولینا الباقر علیه السلام و انه علیه السلام خاطب به ابنه مولینا الامام الصادق و بعد سرنا فیہ تحقق انه لیس له علیه السلام و انه مجموعة من کلمات الحکماء و الانبیاء و العرفاء کذی النون المصري و غیرهم و منشأ الاشتباه ان فی مورد منه یعبر عن النبی بجذنا رسول الله و عن الصادق یعبر یا بنی و بالجملة انا

جزء مجموعه‌ای که به خط محمد بن حصی بن حمدون
واسطی در سالهای ۶۲۲ و ۶۲۳ کتابت شده است.
۴۶ صفحه، ۱۵ سطر.

نسخه اصل: مکتبه واتیکان، نسخه شماره ۵۲۶.
فهرست المخطوطات العربية الاسلامیة بمکتبة
الفاطیکان، لیفی دلافیدا: ۵۷/۱؛ المخطوطات العربية في
مکتبة الفاتیکان، ترجمه اشکوری: ۶۷.

آغاز شرح ابیات اصلاح المنطق

اسم خاصی انتخاب نکرده است، اما در نسخه‌های مختلف،
اسامی گوناگونی بر آن نهاده‌اند؛
از جمله: «شرح شواهد اصلاح المنطق»، «معانی ابیات
اصلاح المنطق»، «تفسیر ابیات اصلاح المنطق» و «شرح
ابیات اصلاح المنطق».
ولی در اکثر مصادر و در نسخه مورد بحث، نام کتاب
«شرح ابیات اصلاح المنطق» ثبت شده است.

در این شرح مباحث لغوی و نحوی مطرح شده
وقائین اشعار و مناسبت آنها و تفسیر الفاظ بیان
شده است.

دو نسخه از آن در کتابخانه کوپریلی استانبول به
شماره‌های ۱۳۰۰ و ۱۲۹۶ موجود است و نسخه‌ای از آن
در مکتبه احمدیه تونس به شماره ۵۹ نگهداری می‌شود
و مکتبه واتیکان نیز نسخه‌ای از این کتاب دارد که
تصویر حاضر، از آن گرفته شده است.

یاسین محمد سواس با استفاده از سه نسخه اول،
کتاب را تحقیق و تصحیح کرده و به سال ۱۴۱۲ ق در
۷۶۸ ص، آن را به چاپ رسانده است.

نسخه حاضر گزیده‌ای از شرح سیرافی است که فاقد
خطبه و مقدمه شارح است و در ابتدای آن آمده است:
«فوائد التقطت من شرح ابیات اصلاح المنطق لابن
السکتیت». لیفی دلا فیدا در فهرست واتیکان، از آن با
عنوان «فوائد النقاط من شرح ابیات اصلاح المنطق» یاد
کرده است.

منابع: الاعلام، زرکلی: ۲۲۴/۸؛ اثر آفرینان: ۲۹۷/۳؛
کشف الظنون: ۱۰۸/۱؛ معجم المؤلفین: ۲۹۱/۱۳؛ تاریخ
التراث العربی، فؤاد سرگین: ۲۲۶/۸ - ۲۴۰.

آغاز نسخه: فوائد التقطت من شرح ابیات اصلاح
المنطق لابن سکتیت احتج یعقوب رحمه الله في أول الباب
الأول من كتابه بقول الشاعر ذكر ان الأصمعي رواه: تمخضت
المنون له يوم أنى ولكل حاملة تمام.

انجام نسخه: فقال هذه الابيات ونيكو: فان لم تاتروالي
من عكب فلا ارويتم ابدأ صدياً، تمت الفوائد من هذا الكتاب
بحمد الله و منه.

نسخ معرب، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، مطالب کتاب
در متن و حاشیه صفحات درج شده است، رساله حاضر

(۱۰۹۸) خماسیات البزاز (الأحاديث النقورية) (حدیث - عربی)
جامع: ابوالفضل جعفر بن یحیی بن ابراهیم تمیمی مکی
معروف به ابن حکاک (۴۸۵ ق).

راوی: احمد بن عبدالله بن احمد بن محمد بن
عبدالقاهر طوسی.

جزء کوچکی است شامل احادیث نبوی که ابن نقور به
پنج واسطه از پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نقل کرده و به خماسیات بزاز
یا خماسیات ابن نقور مشهور شده است. گردآورنده این جزء
شاگرد او، جعفر بن یحیی مکی، معروف به ابن حکاک است

البنا المقري وأبي الفضل أحمد بن الحسين المقري وأبي الحسين علي بن المبارك المقري الخياط كلهم عن ابن النقرور رواية الامام العالم الأوحده الكامل الحافظ شيخ الاسلام جمال الدين أبي الفرج عبدالرحمن بن علي بن الجويني (؟) عن المشايخ المذكورين اعلاه.

و در سماعات و قرائات ثبت شده در اول و آخر نسخه نیز، از این رساله با عنوانهای «جزء»، «الأحاديث النقرورية»، «احاديث ابن النقرور»، «خماسيات البزاز» یاد شده و در یکی از سماعاتی آخر نسخه، تعداد احاديث این رساله، ۱۵ حديث شمرده شده است.

در استداركات تاريخ التراث العربي، از «خماسيات السنين» ابن نقرور یاد شده و آمده که این رساله گزیده‌ای از سنن دارقطنی علی بن عمر حافظ بغدادی (۳۸۵ق) است.^۲ شرح حال ابی‌الحسين احمد بن محمد بن محمد بن احمد بن عبدالله بن نقرور بزاز بغدادی (متوفی ۴۷۰ق) در منابع مختلف درج شده است.^۳

تراجم‌نگاران عامه وی را مُسْنِد العراق نامیده و بر صداقتش گواهی داده‌اند. تولّد او در جمادى الاول ۳۸۱ و وفاتش در روز جمعه نیمهٔ رجب ۴۷۰ اتفاق افتاده است.

ابن نقرور در بغداد می‌زیسته و در محضر محدّثین آن دیار، حدیث آموخته است. شیوخ و اساتید وی در حدیث عبارتند از: علی بن عمر حربی، عبیدالله بن حبابه، ابوحفص کتانی، محمد بن عبدالله دقاق، محمد بن عبدالله بن اخی میمی، ابوطاهر مخلص، عیسی بن الوزیر، علی بن عبدالعزیز بن مردک بردعی، ابوالقاسم بن صیدلانی و ... جمع کثیری نیز از ابن نقرور حدیث شنیده‌اند؛ از جمله: خطیب، حمیدی، ابن خاضبه، محمد بن طاهر، مؤتمن ساجی، حسین سبط الخیاط، اسماعیل بن السمرقندی، عمر بن ابراهیم زیدی، محمد بن احمد بن صرما، ابونصر احمد بن عمر غازی، ابونصر ابراهیم بن فصل‌بار، ابوالبدر ابراهیم بن محمد کرخی، ابوالفضل محمد بن عمر ارموی، ابوالفتح عبدالله بن محمد بیضاوی.

و راوی نسخهٔ حاضر احمد بن عبدالله بن احمد بن محمد بن عبدالقاهر طوسی است که خماسیات بزاز را در دو مجلس، در سلخ محرم ۵۲۶ و چهارم صفر همان سال از جدّش ابونصر احمد بن محمد بن عبدالقاهر طوسی شنیده است و او نیز از ابن نقرور در ربیع الاول ۴۷۰ در بغداد، احادیث این جزء را شنیده است.

بنابراین احمد بن عبدالله طوسی احادیث این جزء را با هفت واسطه از نبی اکرم ﷺ نقل می‌کند، چنانکه در مقدمهٔ کوتاهش آورده است:

«جزء فيه أخبار صحاح، ببني وبين النبي صلى الله عليه وسلم سبعة نفر، جمعها جعفر بن يحيى بن ابراهيم بن يحيى بن عبدالمكي من أصول سماعات الشيخ أبي الحسين ابن النقرور رواية الشيخ الجليل أبي الحسين أحمد بن محمد ابن النقرور رواية الشيخ الامام العالم الزاهد الموفق الجد أبي نصر أحمد بن محمد بن عبدالقاهر الطوسي الموكل عنه (؟) رواية ابن ابنه الفقير الى الله تعالى أحمد بن عبدالله بن أحمد بن محمد بن عبدالقاهر الطوسي الخطيب عنه رواية ...»

در اول و آخر نسخه قرائات و سماعات متعدّدی از افراد مختلف درج شده است، که در بخش نسخه‌شناسی به برخی از آنها اشاره می‌شود.

همچنین در اول نسخه، بخشی از زیارت ائمه اثنا عشر از احمد بن عبدالله طوسی (همان کسی که راوی خماسیات بزاز است) نقل شده و در عنوان آن آمده: زیارة جامعة للائمة الاثنی عشر صلوات الله عليهم تصنيف الفقير الى رحمة الله تعالى أحمد بن عبدالله بن أحمد بن محمد بن عبدالقاهر الطوسي الخطيب - غفرالله له.

نام رسالهٔ حاضر در فهرست آربری، با عنوان «جزء فيه الأحاديث ...» ثبت شده و در صفحهٔ عنوان نسخه آمده است: خماسيات البزاز، جزء فيه أحاديث عوال حسنة مستخرجة من مسموعات أبي الحسين أحمد بن محمد بن أحمد بن عبدالله بن النقرور البزاز عن شیوخه، بينه وبين النبي ﷺ خمسة نفر جمعها أبو الفضل جعفر بن يحيى بن ابراهيم بن يحيى بن عبدالله المكي المعروف بالكحال^۱ رواية الشيوخ أبي نصر أحمد بن محمد بن الطوسي وأبي القسم اسمعيل بن أحمد بن [؟] السمرقندي وأبي عبدالله يحيى بن أبي علي بن

۱. نام وی در تمام منابع حکاک ثبت شده و «کحال» تصحیف از کاتب است.
 ۲. استداركات على تاريخ التراث العربي لفؤاد سزگين في علم الحديث، دكتور نجم عبدالرحمن خلف: ۵۴۰.
 ۳. نک: تاريخ بغداد، خطيب بغدادی: ۳۸۱/۴؛ تذکرة الحفاظ، ذهبي: ۱۱۶۴/۳؛ دائرة المعارف، بستانی: ۷۲۳/۱؛ سير اعلام النبلاء: ۳۷۲/۱۸-۳۷۳؛ شذرات الذهب: ۲۷/۴؛ المتظم في تاريخ الملوك و الأمم، ابن جوزی: ۱۹۳/۱۶.

از مهمترین شاگردان ابن‌نقور بزاز، جعفر بن یحیی مکی معروف به ابن حکاک (متوفی ۴۸۵ق) است، که جزوات استادش را گرد آورده و رساله حاضر نیز گردآوری اوست. شرح حال وی نیز در منابع متعدّد مسطور است.^۱

صفدی در *الوافی بالوفیات*، ترجمه ابن‌حکاک را آورده و چند تن از اساتیدش در مکه را نام برده و افزوده است: «وقدم بغداد وخرّج لأبي الحسين ابن النقور فوائد في أربعة أجزاء و تكلم عليها وسمع منه و من أمثاله و كان موصوفاً بالمعرفة و الاتقان و الحفظ و الثقة و الصدق».

ذهبی نیز در *تذکرة الحفاظ* درباره وی نوشته است: سمع أباذر الهروي و أبابكر بن ابراهيم الأردستاني و أبوالحسن بن صخر و أبانصر السجزي و طبقتهم، و ببغداد ابن النقور و طبقتهم، و خرج لابن النقور أربعة أجزاء.

عده‌ای از دانشمندان از ابن‌حکاک روایت کرده‌اند؛ از جمله: اسماعیل بن السمرقندی، صالح بن شافع جبلی، محمد بن ناصر، یحیی بن عبدالباقی غزّال، محمد بن عبدالباقی بن بطّی.

راوی نسخه، یعنی احمد بن عبدالله بن احمد بن محمد بن عبدالقاهر طوسی، و جدّش، ابونصر احمد بن محمد بن عبدالقاهر طوسی شناخته نشدند و اطلاعی درباره آنان به دست نیامد. در آغاز نسخه، سماع رساله بر شیخ اجل، امام عالم، خطیب الخطباء، ابی‌طاهر احمد بن عبدالله طوسی در ۵۹۹ق ثبت شده است.

آغاز: بسمله أخبرنا الفقير الى رحمة الله تعالى أحمد بن عبدالله بن أحمد بن محمد بن عبدالقاهر الطوسي الخطيب قال أخبرنا الشيخ الامام العالم العابد الزاهد الجد موفق الحافظ صدر الاسلام أبونصر أحمد بن محمد بن عبدالقاهر الطوسي في سلخ محرم سنة أربع و عشرين و خمسمائة و نوبة أخرى في رابع شهر صفر سنة أربع و عشرين و خمسمائة قال أخبرنا الشيخ الجليل الثقة أبوالحسين أحمد بن محمد بن أحمد بن عبدالله بن النقور البزاز ببغداد في شهر ربيع الأول سنة سبعين و أربعمائة قال قرىء علي أبي القسم عيسى بن علي بن عيسى ... الجراح الوزير و أنا أسمع قال قرىء علي أبي القسم عبدالله بن محمد بن عبدالعزيز البغوي و أنا أسمع ... قال حدّثنا أنس به مالك ان رسول الله صلى الله عليه و آله قال طبقات أمتي خمس

طبقات كل طبقة منها أربعون.

انجام: قال رأيت أنس بن مالك عليه جبة خزدكن و مطرف خز أدكن و عمامة سودا لها دوابه (؟) من خلفه نخضب بالصفرة و الحمد لله وحده و صلوته علي ... سلم تسليمًا كثيرًا.

نسخ، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، از سده ششم هجری، نسخه تصحیح شده و بلاغ مقابله دارد و در جایهای متعدّد آن بلاغ، و سماعها و قرائتها و اجازات از افراد مختلف ثبت شده است؛ از جمله: سماع بر احمد بن عبدالله بن محمد بن عبدالقاهر طوسی در ۵۹۹ق، و سماع و نقل و مقابله از عبدالرحیم بن ابی جعفر احمد بن علی، و بلاغ سماع از عبدالجلیل بن محمد بن عبدالله بن الحرّی در روز چهارشنبه ۱۲ رجب ۶۳۷ در دارالحدیث کاملیه قاهره برای جلال‌الدین مکرم بن ابی‌الحسن انصاری و فرزندش ابوالفضل، و صورة سماع محی‌الدین در نزد شیخ ابوالفرج عبدالرحمن بن علی بن محمد بن علی بن الجوزی به خط عبدالرحمن بن محمد بن احمد بن محمد کتابت شده در ۶۳۵ق، و سماع بر علی بن ابی‌عبدالله محمد بن ابی‌الحسن بن مقر نجار بغدادی از اسماعیل بن ابی‌سعد بن علی بن منصور بن حسین در ۶۳۷ق و سماع بر محمد بن مکرم انصاری در تاریخ ذیقعه ۷۰۸ به خط علاء‌الدین علی بن عثمان بن ابراهیم ابن ترکمانی ماردینی و قرائتی از احمد بن محمد بن عبدالمنعم بوصیری مالکی در ربیع الآخر ۷۹۵ بر زین‌الدین ابی‌الفرج عبدالرحمن بن احمد بن مبارک غزی و چند سماع دیگر، همچنین در اول نسخه بخشی از زیارت جامعه ائمه اثنا عشر از تصنیف احمد بن عبدالله بن احمد بن محمد بن عبدالقاهر طوسی با این سرآغاز: اللهم انی أسألك یا منور مشكاة قلوب المؤمنین بمقباس الايمان و منقذهم بغواص الهداية من بحر الضلال ... درج شده است.

۲۴ صفحه، ۱۳ سطر.

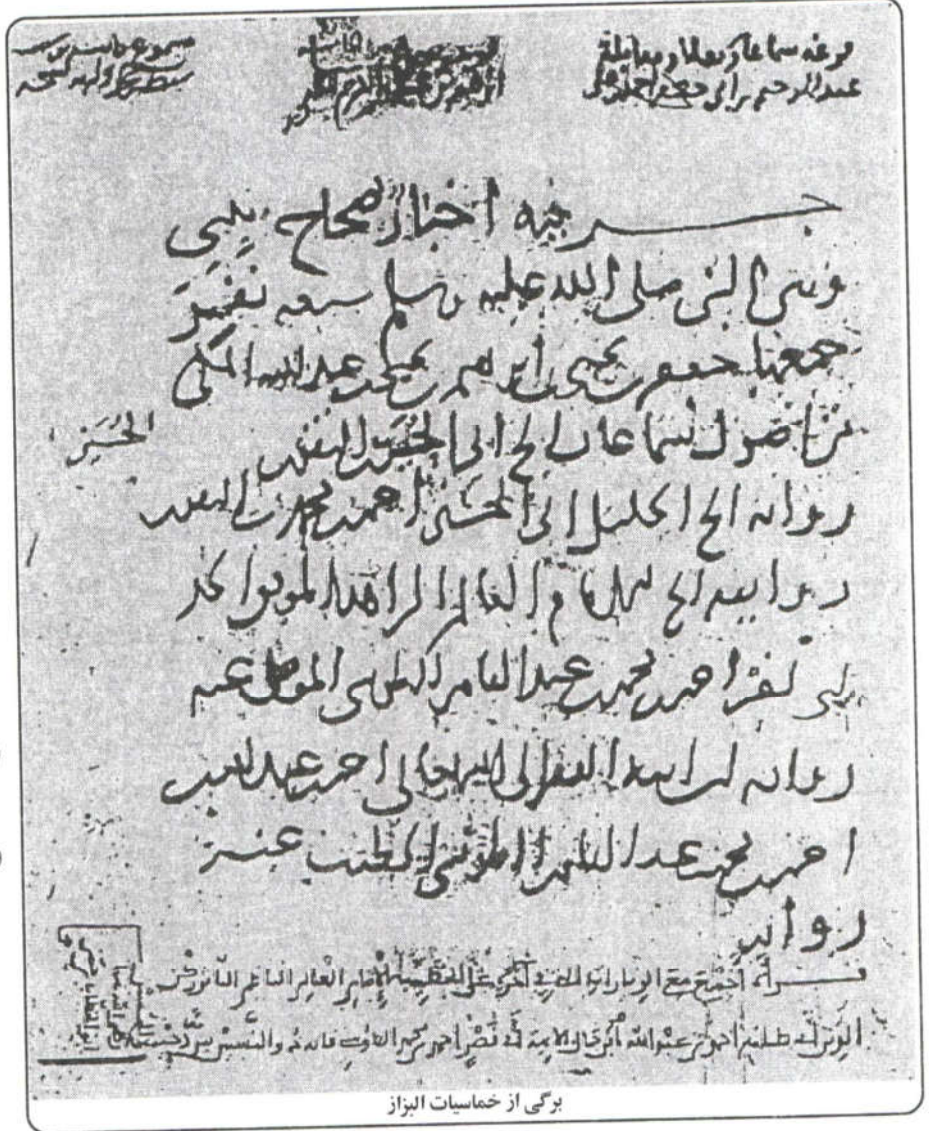
نسخه اصل: کتابخانه چستربیتی، نسخه شماره ۳۸۰۶.

۱. نک: الاعلام، زرکلی: ۱۳۰/۲؛ تذکرة الحفاظ: ۱۲۱۳/۴ - ۱۲۱۵؛ سیر اعلام النبلاء: ۱۳۱/۱۹؛ المنتظم: ۳۰۲/۱۶؛ الوافی بالوفیات: ۱۶۷/۱۱.

قائمة المخطوطات العربية في مكتبة تشستر بيتي،
 آربري: ١٦١٤؛ فهرست المخطوطات العربية في مكتبة
 تشستريتي، ترجمه محمود شاكر سعيد: ٤٧٤/١.

الفصل الثالث في الفرق بين الكلام واللفظ؛
 الفصل الرابع في الآلات والأدوات.
 المقالة الثانية:

الفصل الأول في ذكر العلامات
 و تسوية الأدوات على حجة الميزان؛
 الفصل الثاني في الأمثلة الدالة؛
 الفصل الثالث في الأسماء والأفعال؛
 الفصل الرابع في موضوعات الكلام.
 المقالة الثالثة:
 الفصل الأول في ذكر أصناف الكلام؛
 الفصل الثاني في وصف البلاغة؛
 الفصل الثالث في بلاغة اللسان؛
 الفصل الرابع في أقسام العبارات.
 المقالة الرابعة:
 الفصل الأول في ذكر حلاوة اللفظ؛
 الفصل الثاني في استقامة المعنى؛
 الفصل الثالث في وجوه الألفاظ
 والعبارات والمعاني؛
 الفصل الرابع في أساس الكلام
 وقواعده ومحيطه.
 المقالة الخامسة:
 الفصل الأول في ذكر شرايط البلاغة؛
 الفصل الثاني في أصناف البلاغة؛
 الفصل الثالث في ألقاب البلاغة؛
 الفصل الرابع في نظم السجع.

برگی از خماسیات البراز

المقالة السادسة:

الفصل الأول في ذكر محاسن الكلام؛
 الفصل الثاني في أنواع الألفاظ؛
 الفصل الثالث في أنواع التشبيهات؛
 الفصل الرابع في صور الحروف.
 نام رساله در صفحه عنوان نسخه، رساله البلاغة
 المشجرة درج شده و این رساله همراه با رساله غرة الالفاظ
 ونزهة الالفاظ از محمد بن محمد كاتب سمرقندی در
 یک مجموعه قرار دارند. مؤلف رساله شناخته نشد. آربری
 مدعی شده که این نسخه در قرن ششم کتابت شده
 و منحصر بفرده است.

(بلاغت - عربی)

رسالة في البلاغة (١٠٩٩)

از: ؟

رساله مختصری است در علم بلاغت، شامل شش مقاله
 وهر مقاله در چهار فصل. مؤلف با استفاده از جدولها
 و دواير به بیان اقسام بلاغت و شرايط فصاحت و احكام آن
 پرداخته است.

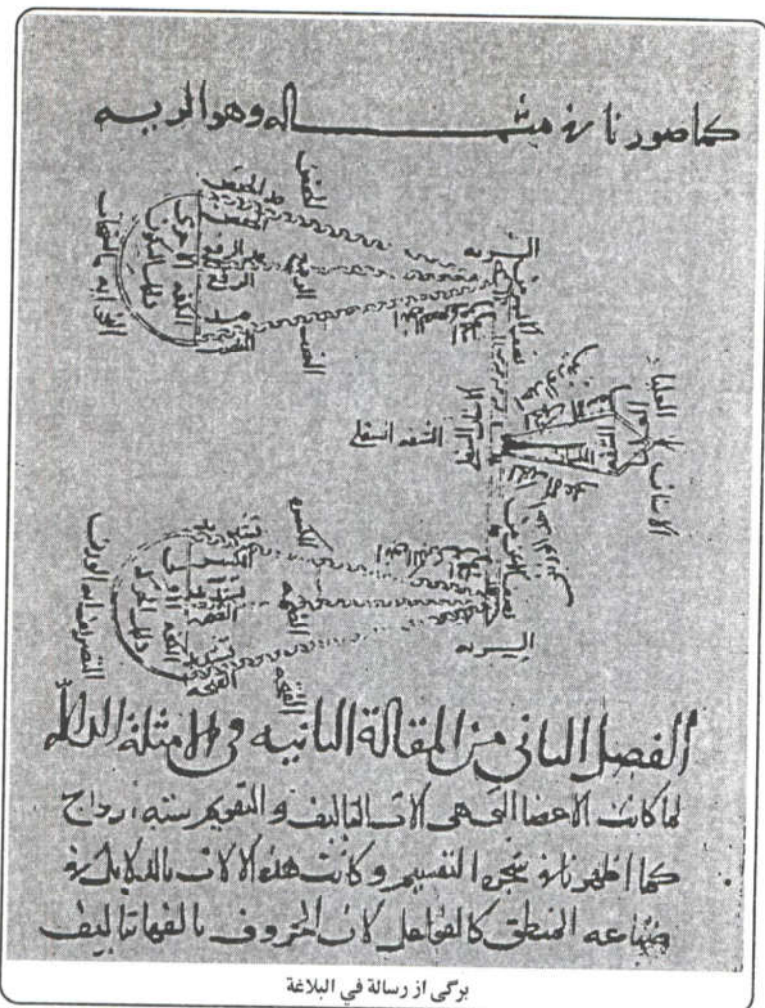
عناوين مقالات و فصول:

المقالة الأولى:

الفصل الأول في ذكر الصوت والتأليف؛

الفصل الثاني في تركيب اللفظ؛

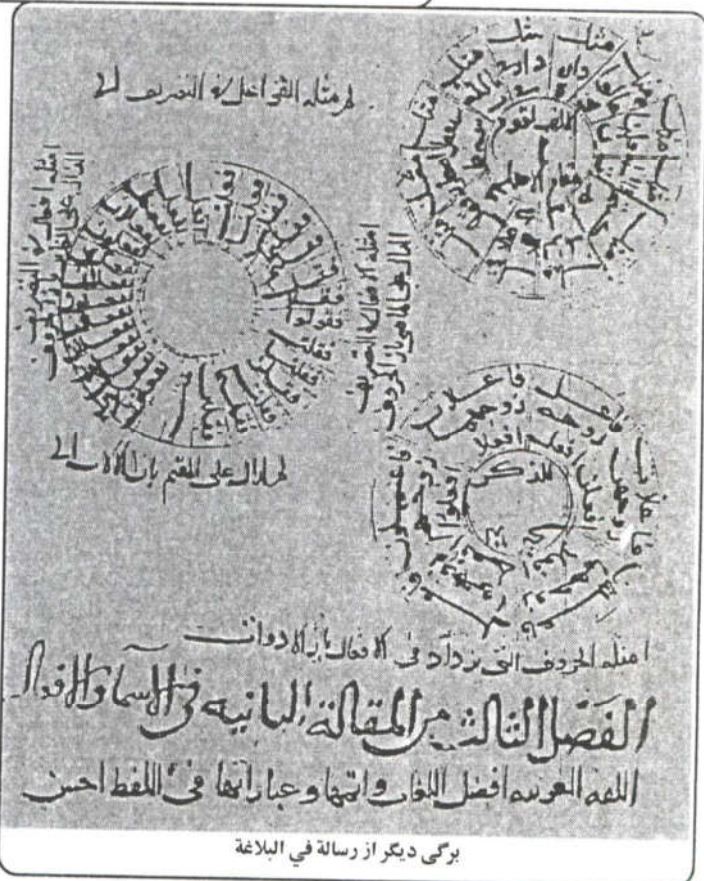
آغاز: بسمله هذه رسالة تخبر عن شأن البلاغة وأقسامها وتنطق برسوم شرايط الفصاحة وأحكامها يشتمل ألفاظها في المقالات على الست ... الفصل الأول من المقالة الأولى في ذكر الصوت والتأليف تبارك من خلق هذا العالم كما وافق علمه. انجم: فأما اذا اتصلت بأوايلها وأوساطها فأنها يكون على هذا الرسم دايرة مقادير الحروف بأوايل الكلمات وأوساطها ...

برمکی از رساله في البلاغة

و حسن توفيقه برحمتك يا أرحم الراحمين. نسخ، بدون نام كاتب و تاريخ كتابت، گویا از سده ششم یا هفتم هجری، عناوین به خط درشت، همراه با جداول و دواير و اشكال هندسی دیگر در توضیح مطالب كتاب. ۶۲ صفحه، ۱۵ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه چستربیتی، ایرلند جنوبی، نسخه شماره ۳۷۸۵. قائمة المخطوطات العربية في مكتبة تشستربیتی، آربری: ۱۱/۴؛ فهرس المخطوطات العربية في مكتبة تشستربیتی، ترجمه محمود شاکر سعید: ۴۶۵/۱.

برمکی دیگر از رساله في البلاغة

(۱۱۰۲) الاكليل في أنساب حمير و ملوكها (تاريخ - عربي)

از: ابو محمد حسن بن احمد همدانی (۳۶۰ ق).

حسن همدانی، معروف به ابن حانك و مشهور به لسان اليمن، دانشمند، مورخ، جغرافی‌دان، نسابه و شاعر نامدار یمنی است که در سال ۲۸۰ ق در صنعاء متولد شد. وفات وی را در سال ۳۳۴ ق در زندان قصر صنعاء نوشته‌اند، ولی گویا وی از زندان خلاصی یافته و در حوالی سال ۳۶۰ ق وفات یافته است.^۱

همدانی در زمینه‌های مختلف آثار تألیفی داشته؛ از جمله معروفترین اثر وی «الاکلیل» است که بخشهای موجود از آن، بارها به چاپ رسیده است.

دیگر آثار وی عبارتند از: ایام العرب، الجوهرتین العتیقتین، دیوان، سرائر الحکمة، السیر و الاخبار، صفة

۱. نک: الاعلام، زرکلی: ۱۷۹/۲؛ اعلام المؤلفین الزیدية: ۳۰۵-۳۰۸؛ انباه الرواة، قفطی: ۲۸۲/۱-۳۸۳؛ بغية الوعاء، سیوطی: ۴۹۸/۱؛ معجم الأدباء: ۹/۲؛ معجم المؤلفین: ۲۰۴/۲.

منابع: الذریعه: ۲۸۰/۲؛ فهرس المخطوطات المصوّرة، فؤاد سیّد: الجزء الثانی، التاریخ، القسم الثالث، صص ۲۶ - ۲۸؛ كشف الظنون: ۱۴۴/۱؛ مؤلفات الزیدیه: ۱۴۸/۱.

آغاز نسخه: باب ما جاء في ذكر قصور اليمن ومعاقلها أقدم شيء قصر غمدان قال الحسن الهمداني أول قصور اليمن وأعجبها ذكراً وأبعدها صيتاً قصر غمدان وهو قصر ازال وهو في صنعا بعد وقد سماها بهذا الاسم من كان في آخر الجاهلية.

انجام نسخه:

أقاويل حمير قد تولول

بعد عقد الانور منهم ونقض
ألف ملك سقاها الدهر كأساً

مرة زلزلت بهم كل الأرض
نسخ، بدون نام كاتب، پنج شنبه ۶ ذيقعدة ۱۱۱۷،
تمامی صفحات مجدول، عناوین به خط درشت، پس از
اتمام اکیل صفحہ ای از کتاب معرفة الغالب والمغلوب
و الطالب و المطلوب دیده می شود که گویا از تألیفات
ارسطوطالیس است، در جایهای مختلف نسخه مهر
بیضی کوچکی است با سجع: «محمد خالد بن
محمد ۱۲۳۰».

۱۸۴ صفحه، ۱۵ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه و اتیکان، نسخه شماره ۱۴۰۵.
فهرست المخطوطات العربية الاسلامية بمكتبة
الفاتيكان، ليفي دلافيدا: ۲۱۷/۱؛ المخطوطات العربية في
مكتبة الفاتيكان، ترجمه اشكوري: ۲۰۸.

(۱۱۰۷) [جدول نقباء سادات]
از: (تاریخ - ترکی)

بخشی از کتابی در تاریخ دولت عثمانی است. این بخش
شامل چند جدول است:

۱- جدول نقباء سادات. در این جدول اسامی
ساداتی که از سال ۹۰۰ تا ۱۲۹۴ سمت نقابت سادات را
در ترکیه به عهده داشتند ذکر شده و در کنار نام هر یک
از آنها، سال نصب و سال وفات و محل دفن آنان درج
شده است.

۱. نک: مؤلفات الزیدیه: ۲۰۰/۳.
۲. كشف الظنون: ۱۴۴/۱.

جزیره العرب، اليعسوب في آلات العرب و...^۱.

حاجی خلیفه در معرفتی «الاکلیل» می نویسد: «الاکلیل فی
أنساب حمير و أيام ملوكها لأبي محمد الحسن بن أحمد بن
يعقوب الهمداني اليمني المتوفى سنة أربع و ثلاثين
و ثلاثمائة وهو كتاب كبير عظيم الفائدة يتم في عشر
مجلدات ويشتمل على عشرة فنون وفي أثنائه جمل من
حساب القرانات و أوقاتها و نبذ من علم الطبيعة و أصول
أحكام النجوم و آراء الأوائل في القدم و الأدوار و تناسل
الناس و مقادير أعمارهم و غير ذلك».^۲

الاکلیل در ده جزء به ترتیب ذیل مرتب شده است:

- ۱- فی المبتدأ و نسب مالک بن حمیر؛
- ۲- فی أنساب ولد الهميسع و نوادر أخبارهم؛
- ۳- فی فضائل اليمن و مناقب قحطان؛
- ۴- فی سيرة حمير الاولى؛
- ۵- فی سيرة حمير الوسطى؛
- ۶- فی سيرة حمير الأخيرة؛
- ۷- فی السيرة القديمة و الأخبار الباطلة المستحيلة؛
- ۸- فی ذکر قصور حمير و مدنها و دواوينها و ما حفظ من
شعر علقمة و المراثي؛
- ۹- فی کلام حمير و حکمهم و تجاربهم المروية بلسانهم؛
- ۱۰- فی معارف همدان و أنسابها و ...

از اجزاء دهگانه کتاب، فقط جزءهای اول و دوم و هشتم
و دهم باقی مانده، که با تصحيح ماری کرملي بغدادی در
۱۹۳۱ میلادی در قاهره به چاپ رسیده است و بار دیگر
محمد بن علی اکوع حوالی اجزاء مذکور را تحقیق کرده و به
چاپ رسانده است. تحقیق اخیر مورد انتقاد شدید عدهای
واقع شده و احمد بن محمد شامی «جناية الاكوع على ذخائر
الهمداني» را در ردّ محقق مذکور نگاشته است.

جزء هشتم کتاب بیشتر از بقیه اجزای آن، مورد توجه
دانشمندان قرار گرفته و نسخه های متعددی از آن باقی
مانده است. ماری کرملي در تعلیقاتش بر این جزء،
نسخه های شناخته شده از آن را، معرفتی کرده است.

نسخه حاضر نیز مشتمل بر جزء مذکور است، البته با
اضافاتی از کاتب نسخه که در برخی گزارشات تاریخی،
مطالب مربوط تا سال کتابت نسخه، یعنی سال ۱۱۱۷ ق، را
نیز به کتاب افزوده است.

۲- جدول صدور روم ایلی، در بین سالهای ۱۲۳۹ تا ۱۲۹۲. در این جدول نام یازده تن همراه با سال به صدارت رسیدن و سال پایان صدارت آنان ذکر شده است.

۳- جدول صدور اناطولی، در بین سالهای ۱۲۳۶ تا ۱۲۹۲. این جدول شامل نام چهارده تن که غالباً از ساداتند می‌باشد. همراه با سال به ریاست رسیدن و سال پایان ریاست آنان.

۴- جدول قضاة عساكر على العموم، در این جدول نام هشت تن از سال ۷۶۱ تا ۸۳۲ درج شده است.

نمونه‌های دیگری از این دست کتابچه‌ها در کتابخانه حاضر موجود است. (نک: فهرست نسخه‌های خطی ترکی کتابخانه آیه‌الله مرعشی نجفی: ۲۱۲/۱ - ۲۱۶).

آغاز نسخه: جدول نقباء سادات، سلطان یلدریم بایزید خان زمان سعادت‌لرنده عاشق چلبینک جدی سید علی نطاع افندی ساداته ناظر نصب و تعیین اولنوب مشار الیه جوار رحمانه انتقال.

انجام نسخه: خلیل افندی بن ابراهیم وزارتت نقل اولندی سنه ۸۳۲ السید ولی‌الدین افندی نصبی تاریخی سنه ۸۳۲ نستعلیق، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، تمامی صفحات مجدول، در بالای صفحات از صفحه ۱۵۴ تا ۱۶۳ شماره گذاری شده و گویا بخشی از یک کتاب چاپی باشد که آقای صابری همدانی در سال ۱۴۰۸ ق از این چند صفحه در استانبول تصویر تهیه کرده و به مرحوم آیه‌الله مرعشی رحمته‌الله تقدیم نموده است.

۱۰ صفحه، ۱۳ سطر.

نسخه اصل: چاپ ترکیه

(۱۱۱۰) طبقات الحنفیة

(رجال - عربی)

از: علاء‌الدین علی بن امرالله ابن حتایی چلبی حمیدی قینالی‌زاده (۹۷۹ق).

کتابی است در ذکر طبقات حنفیه و بیان شرح حال مشاهیر آنان، مرتب در ۲۱ طبقه، که از ابوحنیفه شروع شده و به ابن‌کمال پاشا ختم شده است و تألیف آن در سال ۹۵۹ ق به پایان رسیده است.

نام مؤلف به صورتهای مختلف در منابع ثبت شده است: در کشف الظنون، علی بن امرالله بن الحناوی؛ در العقد المنظوم: علی بن محمد؛ در الکواکب السائرة: علی بن اسرافیل؛ در هدیه العارفین: علی چلبی بن امرالله بن عبدالقادر حمیدی الرومی ابن‌الحنائی؛ و در عثمانلی

مؤلف‌لری: قینالی‌زاده علاء‌الدین علی چلبی.

وی در ۹۱۶ یا ۹۱۸ ق متولد شد و در ۹۷۹ ق در ادرنه درگذشت. وی تألیفاتی در عقاید، رجال، اخلاق، شعر و فقه از خود به جای گذاشت؛ از جمله:

۱- اخلاق علائی، به ترکی، در مصر به چاپ رسیده است؛

۲- الاسعاف؛

۳- تعلیقة علی حاشیة حسن چلبی لشرح المواقف؛

۴- تهذیب الشقائق فی تقریب الحقائق؛

۵- حاشیة انوار التنزیل للبیضاوی؛

۶- حاشیة شرح التجرید للسید؛

۷- حاشیة الدرر والغرر لملاخسرو؛

۸- حاشیة کتاب الکراهة من الهدایة؛

۹- حاشیة الکشاف؛

۱۰- دیوان شعر ترکی؛

۱۱- رساله فی وقف النقود؛

۱۲- رساله السیفیة والقلمیة؛

۱۳- شرح قصیده البردة؛

۱۴- طبقات الحنفیة؛

۱۵- نزهت‌نامه، منظومه‌ای ترکی است.

فهرست اسامی مندرج در طبقات بیست و یک‌گانه کتاب، در اول نسخه درج شده است. مؤلف پیش از شروع در شرح احوال رجال، مختصری درباره تاریخ فقه و طبقات فقهای اهل سنت آورده و در وصف این کتاب گفته است: «... فهذا کتاب مختصر فی ذکر أصحاب الحنفیة ذکرت فیہ المشاهیر من الائمة الذین نقلوا علم الشریعة فی کل طبقة ونشروها بین الامة مع سلسلتهم علی طبقاتهم و احوالهم علی درجاتهم الاقدم فالأقدم علی الترتیب البلیغ والنظام الأحکم بحیث لا یسع الفقیه جهل لحاجته الیه فی معرفة من اعتبر قوله فی انعقاد الاجماع فی محل الاتفاق والاجتماع و یعتد به فی الخلاف فی محل الافتراق والاختلاف و افتقاره الیه فی الترجیح والاعمال عند تعارض الأقوال بقول أعلمهم و أورعهم فی الاحوال...».

نسخه‌های متعددی از این کتاب در مکتبه‌های ازهریه و ظاهریه و چستربیتی و واتیکان موجود است.

منابع: الاعلام، زرکلی: ۲۶۴/۴؛ عثمانلی مؤلف‌لری: ۴۰۰/۱؛

فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهریة، التاریخ وملحقاته:

۳۳۶/۲؛ فهرس الخزانة التیموریة: ۷۹/۳ - ۸۰؛ فهرس الکتب

الموجودة بالمکتبة الازهریة: ۴۸۵/۵؛ فهرست چستربیتی،

آربری: ۳۱/۳ شماره ۳۵۷۲؛ هدیه العارفین: ۷۴۸/۱.

در این رساله از جنگهای امیرالمؤمنین، امام علی بن ابی طالب علیه السلام دانسته شده است.

در مکتبۀ الازهر رساله‌ای موسوم به «غزوة مدینة تکریت» به روایت محمد بن اسحاق - صاحب سیره - موجود است.

در این رساله داستان طغیان امیر تکریت و سرپیچی او از دستور امام در پرداخت جزیه، آماده شدن لشکر اسلام برای جنگ با او، مکاتبات امام با ولات نقاط مختلف در این باره و نامه امام به امیر طاغی تکریت و مسائل پیش آمده در این جنگ مطرح شده است.

مؤلف در اختتامیۀ رسالۀ حاضر به نام خود تصریح کرده و پایان تألیف را روز جمعه اول جمادی‌الاولی ۱۱۵۷ ذکر کرده است و پس از آن پنج بیت آورده است.

منابع: فهرست المخطوطات المصوّرة (معهد المخطوطات العربیة، قاهره)، الجزء الثانی (التاریخ)، القسم الرابع، ص ۳۰۳.

آغاز: بسمله صلی الله علی سیدنا محمد و علی آله غزوة تکریت لعلی بن ابی طالب کرم الله وجهه و رضی عنه آمین آمین، الحمد لله الملك الفتح و بیده المفتاح و صلی الله علیه سیدنا محمد ما اشتهق فجر و لاح و علی آله و صحبه و أهل بیته الذین هم (؟) نجم الملاح و ذلک انه ولی علی بن ابی طالب رضی الله عنه الخلافة بعد عثمان ابن عفان.

انجام: یعلمهم القرآن و شرایع الاسلام و رحل الامام و الصحابة رضی الله عنهم سالمین غانمین حتی بلغوا الکوفة و رحل کل امیر الی بلده بالغنیمة و السلامة کتبنا الغزوة بحمد الله و حسن عونه و تأییده ...

مغربی، به خط مؤلف، جمعه اول جمادی‌الاولی ۱۱۵۷، در اوّل و آخر نسخه یادداشت‌های متفرقه به چشم می‌خورد.

۳۸ صفحه، ۱۵ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه سلطنتی کپنهاک؟

آغاز: الحمد لله الذي رفع قدر العلماء وجعلهم بمنزلة النجوم في السماء... وبعد فهذا مختصر في ذكر طبقات أصحاب الحنفية ذكرت فيه المشاهير من الائمة الذين نقلوا علم الشريعة في كل طبقة ونشروها بين الامة.

انجام: ثم انتقل العلم الى طبقة المولى الفاضل أحمد بن كمال پاشا يتر الله تعالى لما يحبه و يشاء كان وحيد عصره و فريد دهره يشهد له تصانيفه المشهورة المتداولة، له مناقب عجيبة، أخذ عن مولانا الفاضل سنان پاشا و مولانا خواجه زاده و عن مولانا الف طلايى (؟) و عن مولانا عرب المغني و مولانا الفاضل لطفى المقتول توفى رحمه الله لسنة أربعين و تسعمائة...

نستعليق، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، از سده یازدهم هجری، در حاشیه تصحیح شده است، فهرست طبقات بیست و یک‌گانه در ابتدای نسخه درج شده است، در اوّل و آخر نسخه یادداشت‌های پراکنده‌ای به چشم می‌خورد؛ از جمله شرح حال چند نفر مانند سعدی چلبی مفتی و قادری چلبی و ابی السعود افندی و شیخ محمد افندی، انجامه کاتب به فارسی است و در آن آمده: تمت الاوراق بقدره الخلاق.

غریق رحمت یزدان کسی باد

که کاتب را بالحمدی کند یاد

این قدر در حضور اهل دلان

بس بود یادگار درویشان

۱۹۴ صفحه، ۱۳ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه واتیکان، نسخه شماره ۲۶. المخطوطات العربیة في مكتبة الفاتيكان، ترجمه اشکوری: ۲۸۹.

غزوة تکریت لعلی بن ابی طالب (تاریخ - عربی) از: محمد صادق بن محمد مسعود عمرانى حنفی (قرن ۱۲).

رساله مختصری است در بیان داستان غزوة تکریت، که